

НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ БІОРЕСУРСІВ
І ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ УКРАЇНИ
Гуманітарно-педагогічний факультет

УДК 327(57)
ПОГОДЖЕНО
Декан факультету (Директор ННІ)
гуманітарно-педагогічного факультету, кандидат
філософських наук, доцент
ДОПУСКАЄТЬСЯ ДО ЗАХИСТУ
Завідувач кафедри
міжнародних відносин, суспільних комунікацій та
регіональних студій, кандидат історичних наук, доцент

Савицька І.М. Хвіст В.О.
» 2023 р. «__» 00 2023 р.

МАГІСТЕРСЬКА РОБОТА

на тему:
ВИКЛИКИ ТА ЗАГРОЗИ РЕГІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ
КАСПІЙСЬКОГО РЕГІОНУ

Challenges and threats to regional security in the Caspian region

Спеціальність: Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії
Освітня програма: Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії

Програма підготовки: освітньо-професійна

Гарант освітньої програми
доктор політичних наук, професор Кравченко Н.Б.
Керівник магістерської роботи
Доктор політичних наук

Гольцов А.Г.

Виконав
Брусік А.В.
КИЇВ – 2023

НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
БІОРЕСУРСІВ І ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ
УКРАЇНИ
ГУМАНІТАРНО-ПЕДАГОГІЧНИЙ
ФАКУЛЬТЕТ

ЗАТВЕРДЖУЮ

Завідувач кафедри міжнародних відносин

Суспільних наук

Шевчук О.В.

2023 р.

НУБІП України

ЗАВДАННЯ

ДО ВИКОНАННЯ МАГІСТЕРСЬКОЇ КВАЛІФІКАЦІЙНОЇ РОБОТИ

СТУДЕНТУ

Бруслик Артур Валерійович

НУБІП України

Спеціальність 291 «Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії»

Освітня програма «Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії»

Орієнтація освітньої програми **освітньо-професійна**

Тема магістерської роботи: «Виклики та загрози регіональній безпеці каспійського регіону»

Затверджена наказом ректора НУБіП України від 28.11.2022

Термін подання завершеної роботи на кафедру “ ” 2023 р.

НУБІП України

Вихідні дані до магістерської роботи:

1) Наукові дослідження з питань правового статусу Каспійського моря;

2) Вітчизняні та зарубіжні літературні джерела з проблеми дослідження;

Перелік питань, що підлягають дослідженню:

– охарактеризувати основні конфліктні ситуації в цьому регіоні;
– визначити понятійно-категоріальний апарат і методологію дослідження;

– визначити джерельну базу дослідження;

– проаналізувати особливості розвитку системи безпеки в

Каспійському регіоні;

– висвітлити основні інтереси зовнішніх акторів у регіоні;

– охарактеризувати основні конфліктні ситуації в цьому регіоні;

– визначити рівень загрози тероризму для каспійських держав;

НУБІП України

Дата видачі завдання _____
Керівник магістерської роботи _____
Завдання прийняв до виконання _____

“ 00 ” _____
2023 р.
Гольцов А.Г.
Бруслік А.В.

НУБІП України

НУБІП України

НУБІП України

НУБІП України

НУБІП України

НУБІП України

НУБІП України

РЕФЕРАТ

магістерської роботи

студента магістратури гуманітарно-педагогічного факультету спеціальності 291 «Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії»,

освітньо-професійної програми «Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії»

Національний університет біоресурсів і природокористування України
Брусліка Артура Валерійовича

На тему: «Виклики та загрози регіональній безпеці Каспійського регіону»

Загальний обсяг роботи становить 87 сторінок, з них основного тексту – 72 сторінок. Кваліфікаційна робота складається зі вступу, 3 розділів, 6 підрозділів, висновків, списку джерел та літератури (найменування українською, російською та англійською мовами) і додатку.

Ключові слова: виклики та загроза безпеці Каспійського регіону, Нагірний Карабах, загрози тероризму, регіональна безпека.

Об'єкт – суспільні відносини, які виникають у міжнародних відносинах у Каспійському регіоні.

Мета магістерської роботи полягає у створенні повноцінного огляду викликів та загроз безпеці Каспійського регіону. З цієї метою автор поставив перед собою наступні завдання:

- визначити понятійно-категоріальний апарат і методологію дослідження;
- класифікувати джерельну базу дослідження та охарактеризувати рівень розвитку наукових досліджень на цю тему;
- проаналізувати особливості розвитку системи безпеки в Каспійському регіоні;
- висвітлити основні інтереси зовнішніх акторів у регіоні;
- охарактеризувати основні конфліктні ситуації в цьому регіоні;
- визначити рівень загрози тероризму для каспійських держав.

Методи дослідження. Теоретико-методологічною основою реалізації дослідницької мети служили загальнонаукові та спеціальні методи: аналізу та синтезу (уточнено сутність основних категорій); прогностичний (сформульовані висновки, пропозиції та практичні рекомендації та визначено пріоритетні напрямки вдосконалення механізмів державного регулювання на тему дослідження).

ЗМІСТ

ВСТУП	6
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ВИКЛИКІВ ТА ЗАГРОЗ БЕЗПЕЦІ КАСПІЙСЬКОГО РЕГІОНУ	14
1.1. Понятійно-категоріальний апарат дослідження	14
1.2. Дослідження проблем безпеки в Каспійському регіоні	28
1.3. Методологічні принципи та методи дослідження	33
Висновки до розділу 1	37
РОЗДІЛ 2. БЕЗПЕКОВА СИТУАЦІЯ В КАСПІЙСЬКОМУ РЕГІОНІ	39
2.1. Загальна характеристика Каспійського регіону	39
2.2. Регіональна співпраця в басейні Каспійського моря	44
2.3. Основні інтереси зовнішніх акторів у Каспійському регіоні	50
Висновки до розділу 2	59
РОЗДІЛ 3. ВИКЛИКИ ТА ЗАГРОЗИ БЕЗПЕЦІ КАСПІЙСЬКОГО РЕГІОНУ. ШЛЯХИ ВИРІШЕННЯ ПРОБЛЕМ РЕГІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ	61
3.1. Проблема визначення політико-правового статусу Каспійського моря	61
3.2. Нагірно-Карабаський конфлікт як загроза регіональній безпеці	70
3.3. Терористична загроза у Каспійських державах	77
Висновки до розділу 3	84
ВИСНОВКИ	85
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ	91
ДОДАТОК	103

НУБІП України

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

ВМС – Військово-морські сили;

ЄС – Європейський Союз;

ЄПС – Європейська Політика сусідства;

ОДКБ – Організація Договору про колективну безпеку;

МЗС – Міністерство закордонних справ;

НАТО – Північноатлантичний Альянс;

ООН – Організація Об'єднаних Націй;

РФ – Російська Федерація;

ОКЕС – Організація каспійського економічного співробітництва

продукт;

США – Сполучені Штати Америки;

ТНК – Транснаціональні компанії;

ШОС – Шанхайська організація співробітництва;

ІДІЛ – Ісламська держава Іраку та Леванту;

НАРЕСО – Туркменська національна нафтогазова компанія;

ЗМІ – Засоби масової інформації;

ОБСЄ – Організація з Безпеки і Співробітництва в Європі;

СРСР – Союз Радянських Соціалістичних Республік.

НУБІП України

НУБІП України

АНОТАЦІЯ

НУВБІП України

Бруслік Артур Валерійович. Повноцінний огляд викликів та загроз безпеці Каспійського регіону. Кваліфікаційна робота на здобуття ступеня магістр за спеціальністю 291 «Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії».

НУВБІП України

Национальний Університет біоресурсів і природокористування України, Київ, 2023.

Зміст анотації:

Об'єкт дослідження – суспільні відносини, які виникають у міжнародних відносинах у Каспійському регіоні. Мета роботи – створення повноцінного огляду викликів та загроз безпеці Каспійського регіону.

НУВБІП України

Методи дослідження: Теоретико-методологічною основою реалізації дослідницької мети служили загальнонаукові та спеціальні методи: аналізу та синтезу (уточнено сутність основних категорій); прогностичний (сформульовані висновки, пропозиції та практичні рекомендації та визначено пріоритетні напрямки вдосконалення механізмів державного регулювання на тему дослідження).

НУВБІП України

Встановлено, що терористична загроза в Каспійському регіоні поділяється на зовнішні та внутрішні аспекти. Виявлено, що конфлікт у Нагірному Карабаху - це етнополітичний конфлікт, що характеризується такими відмінними рисами: глибоке історичне коріння, що впливає на нинішній стан конфлікту; тривалий характер; нелінійна динаміка розвитку, тощо. Визначено, що ні РФ, ні США не можуть відігравати домінуючу роль у регіоні в односторонньому порядку. США вже твердо прийняті в регіоні як його основний економічний партнер і важливий гарант національного суверенітету держав регіону, і вони не можуть бути виключені з регіональних справ. Також не можна очікувати, що Росія відвернеться від своїх фундаментальних політичних, економічних інтересів і інтересів безпеки в Каспійському морі або погодиться бути витісненою з регіону.

НУВБІП України

НУВБІП України

Основні положення та висновки даної роботи можуть використовуватись у подальшому дослідженні проблем міжнародно-правового забезпечення національної безпеки держав Каспійського регіону,

у виробленні нових підходів та стратегій для процесу врегулювання конфліктів держав Каспійського регіону, для знаходження спільних принципів для врегулювання конфліктів та їхнього майбутнього вирішення.

Кваліфікаційна робота складається зі вступу, 3 розділів, висновків, списку використаних джерел з 109 найменувань і додатків. В першому розділі

роботи розкрито теоретико-методологічні засади дослідження викликів та загроз безпеці Каспійського регіону; у другому розділі досліджено

безпекову ситуацію в Каспійському регіоні; в третьому розділі виконано аналіз викликів та загроз безпеці Каспійського регіону та

шляхи вирішення проблем регіональної безпеки. Зміст кваліфікаційної роботи викладено на 102 сторінках друкованого тексту, включаючи 1

рисунок як додаток.

Ключові слова за темою кваліфікаційної роботи: виклики та загроза безпеці Каспійського регіону, Нагірний Карабах, загрози тероризму, регіональна безпека.

НУБІП України

НУБІП України

НУБІП України

ВСТУП

НУБІП УКРАЇНИ

Актуальність теми дослідження. У ХХІ столітті виділяється особлива роль енергетичного фактора в міжнародних відносинах. Ця актуальність пояснюється тим, що світова спільнота вкладає велику увагу у Каспійський регіон через його важливі запаси нафти та природного газу, які можуть відігравати ключову роль у забезпеченні енергетичної безпеки Європейського Союзу. Це важливе питання ставить під загрозу інтереси великих держав, таких як Сполучені Штати Америки, Європейський Союз і Російська Федерація, що може спричинити конфлікти та загострення ситуації в регіоні.

НУБІП УКРАЇНИ

Останні роки були періодом значних турбулентностей для міжнародних відносин у Каспійському регіоні. У 2020 році стався новий ескалаційний етап "замороженого" конфлікту в Нагірному Карабасі, що призвів до відкритого військового протистояння на території Азербайджану. У 2021 році появилися нові загрози для країн регіону внаслідок раптового виведення військ НАТО з Афганістану, що не сприяло стабілізації системи безпеки в регіоні. Рік 2022 ще більше підвищив конфронтаційний потенціал Каспійського регіону через політичні кризи в Казахстані та російське вторгнення в Україну. Крім того, не вирішені питання між країнами регіону додатково збільшують конфліктність ситуації.

НУБІП УКРАЇНИ

Після російського вторгнення в Україну у лютому 2022 року проблема пошуку альтернативних постачальників енергетичних ресурсів для забезпечення національної безпеки стала особливо актуальною. Росія втрачає свою надійність як партнер, що підвищує інтерес до інших джерел енергії, зокрема, Каспійського регіону.

НУБІП УКРАЇНИ

Україна підтримує врегулювання нагірно-карабаського конфлікту на основі повної поваги до суверенітету та територіальної цілісності Азербайджанської Республіки в межах її міжнародно визнаних кордонів.

НУБІП УКРАЇНИ

Україна співчуває, що широкомасштабні військові дії вздовж лінії зіткнення в

НУБІП УКРАЇНИ

зони конфлікту у Нагірному Карабасі вже призвели до численних жертв, в тому числі серед цивільного населення, з обох сторін конфлікту.)

Ретроспективний аналіз еволюції прикаспійських держав, дослідження сучасної правової та політичної ситуації у Каспійському регіоні дозволить дати правову оцінку викликам та загрозам безпеці Каспійського регіону та виробити низку пропозицій щодо вирішення зазначених проблем.

Дане дослідження призначене для аналізу викликів і загроз безпеці в Каспійському регіоні та має на меті створення цілісної карти сучасної ситуації у цьому регіоні. Вона може бути використана як основа для подальших досліджень щодо безпеки в цьому регіоні.

Ступінь розробленості теми. У різний час тема загрози безпеці на Південному Кавказі розглядалася, була завжди цікавою для дослідників і не тільки для них. Тема дослідження, що розробляється, дозволяє виділити групи робіт, в яких автори зачіпають ті чи інші аспекти проблеми. До першої групи входять роботи, присвячені проблемам теорії міжнародних відносин, аналізу сучасних політичних процесів. Це роботи М. Догана, Д. Горевця, М.П. Гетьманчук, В.К. Грищук, Б. Бузана, О. Вейвера, А. М. Поручника, М. Сейфоллахі, О.В. Потехіна, І.Я.Тодорова та ін.

До другої групи робіт входять роботи, в яких аналізуються проблеми конфліктології загалом та політичних конфліктів зокрема. Це роботи зарубіжних К. Боулдінг, Р. Дарендорф та ін.

Об'єкт – міжнародні відносини в Каспійському регіоні.

Предмет – виклики та загрози регіональній безпеці Каспійського регіону.

Мета магістерської роботи полягає у з'ясуванні викликів та загроз міжнародній безпеці в басейні Каспійського моря й виявленні шляхів розв'язання проблем міжнародної безпеки в регіоні.

З цією метою автор поставив перед собою наступні завдання:

- визначити понятійно-категоріальний апарат і класифікувати джерельну базу;

- проаналізувати особливості розвитку системи безпеки в Каспійському регіоні;

- висвітлити основні інтереси зовнішніх акторів у регіоні;

- охарактеризувати основні конфліктні ситуації в цьому регіоні;

- визначити рівень загрози тероризму для Каспійських держав;

- виявити шляхи розв'язання проблем міжнародної безпеки в регіоні.

Методи дослідження. Теоретико-методологічною основою реалізації дослідницької мети служили загальнонаукові та спеціальні методи: аналізу та синтезу (уточнено сутність основних категорій); прогностичний (сформульовані

висновки, пропозиції та практичні рекомендації та визначено пріоритетні

напрямки вдосконалення механізмів державного регулювання на тему дослідження). Серед філософських методів слід відзначити діалектичний метод,

який вимагає розглядати конфлікт у Нагірному Карабаху у розвитку, а саме в конкретно-історичному.

Крім того, у роботі використовувався і метод порівняльного аналізу, що

дозволяє диференціювати різні етнополітичні конфлікти, виділяючи в них як щось спільне, так і відмінні риси конфлікту (зокрема, це було використано при дослідженні конфлікту в Нагірному Карабаху).

Хронологічні рамки дослідження. Дослідження охоплює період з 1991 року, коли Каспійські держави стали незалежними внаслідок розпаду СРСР і

розглядає політичний розвиток регіону впродовж XX століття. Верхньою межею дослідження є 2022 рік, а також перша половина 2023 року, які були важливим

періодом для регіону.

Інформаційну базу дослідження складають міжнародні нормативно-правові документи, статті в періодичних виданнях, зарубіжні інтернет-ресурси.

Наукова новизна роботи полягає у спробі комплексного аналізу ролі держав і організацій у врегулюванні конфлікту в Нагірному Карабаху, а також у

розкритті їх потенціалу з цього врегулювання. Особливу увагу приділено питанням безпекової системи Каспійського регіону. Розкриваються основні

виклики та п загрози безпеці Каспійського регіону.

Набуло подальшого розвитку питання розв'язання проблем міжнародної безпеки в регіоні.

Теоретична значимість проведеного дослідження полягає в тому, що основні положення та висновки даної роботи можуть використовуватись у подальшому дослідженні проблем міжнародно-правового забезпечення національної безпеки держав Каспійського регіону; у виробленні нових підходів та стратегій для процесу врегулювання конфліктів держав Каспійського регіону, для знаходження спільних принципів для врегулювання конфліктів та їхнього майбутнього вирішення.

Практичне значення магістерської роботи полягає у можливості використання отриманих результатів студентами під час вивчення таких дисциплін, як "Конфліктологія та теорія переговорів", "Міжнародні відносини та світова політика", "Міжнародна безпека". Висновки та результати дослідження можуть служити основою для подальших досліджень безпекової ситуації в даному регіоні. Його результати можуть бути використані для вироблення рекомендацій щодо врегулювання нагірно-карабахського конфлікту.

Апробація результатів дослідження. Результати дослідження були представлені на IV Міжнародній студентській науковій конференції «Модернізація та сучасні українські і світові наукові дослідження» (м. Кривий Ріг, Україна) 15.09.2023.

Публікації. За темою дослідження було опубліковано тези у збірнику вищевказаної конференції у співавторстві із науковим керівником: Бруслік А.В.

Виклики та загрози регіональній безпеці Каспійського регіону: тези IV Міжнародної студентської наукової конференції «Модернізація та сучасні українські і світові наукові дослідження» від 15 вересня 2023 року – URL

<https://archive.liga.science/index.php/conference-proceedings/issue/view/inter->

[15.09.2023](https://archive.liga.science/index.php/conference-proceedings/issue/view/inter-15.09.2023). Місце видання – Кривий Ріг, ст. 33-35

Структура роботи відбиває поставлені перед дослідженням цілі та завдання. Загальний обсяг роботи становить 87 сторінок, з них основного тексту 72 сторінок. Робота складається зі вступу, 3 розділів, 6 підрозділів, висновків, списку джерел та літератури (найменування українською, російською та англійською мовами) і додатку.

НУБІП України

НУБІП України

НУБІП України

НУБІП України

НУБІП України

НУБІП України

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ВИКЛИКІВ ТА ЗАГРОЗ БЕЗПЕЦІ КАСПІЙСЬКОГО РЕГІОНУ

НУВІП України

1.1. Понятійно-категоріальний апарат дослідження

Проблема безпеки є однією з ключових у теорії та практиці міжнародних відносин і завжди залучає увагу вчених, а також державних представників. Вона має прямий вплив на всі аспекти міжнародної політики. Упродовж історії людства цілі племена, нації, етнічні групи, поліси, імперії та держави постійно стикалися з ворожнечею одне проти одного. Це викликало роздуми політиків та філософів щодо можливостей запобігання загрозам нападу зі сторони сусідів. У процесі цих роздумів створювалися нові системи озброєнь і розроблялися різноманітні стратегії.

НУВІП України

Однією з головних особливостей міжнародних відносин є їхній анархічний характер, який навіть із врахуванням обмежень визнається всіма дослідниками та пов'язаний з нерозв'язністю проблеми безпеки. Допоки існують держави, безпека залишатиметься відносною і буде залежати від політичної волі "государів".

НУВІП України

Звісно, міжнародні відносини не обмежуються лише міждержавними взаємодіями, і міжнародна політика не обмежується зовнішньополітичною діяльністю держави. Проте, не можна недооцінювати роль, яку держави відіграють у визначенні викликів та можливостей зовнішнього світу. Це особливо важливо в сучасних умовах глобалізованого світу, коли економізація, інформатизація і демократизація міжнародних відносин створюють нові можливості для розвитку, але одночасно роблять систему більш вразливою до тероризму, застосування зброї масового ураження і інформаційної війни.¹

НУВІП України

¹ Політологія: Навчальний посібник / М.П. Гетьманчук, В.К. Грищук, Я.Б. Турчин та ін.; За заг. ред. М.П. Гетьманчука. Київ: Знання, 2010. 415 с. URL:

http://pidruchniki.com/10310208/politologiya/natsionalna_bezpeka_ukrayini

НУВІП України

Безпека означає стан, коли немає загроз або небезпек для окремих осіб або організацій. Цей стан також означає дії, що були вжиті окремими особами, суспільством, державою або світовою спільнотою для виявлення, запобігання, пом'якшення, усунення чи стримування загроз, які можуть призвести до шкоди, втрати матеріальних і нематеріальних активів. Безпека є важливим і фундаментальним фактором для добробуту окремих людей, суспільства, держав і світової спільноти.

У контексті всесвітньої історії поява терміну «безпека» не має чіткого хронологічного походження. Адже у стародавні часи «безпека», як її використовував Платон, означала відсутність небезпеки чи шкоди для людини. У середні віки безпека розумілася як стан внутрішнього спокою, який змушував людей відчувати себе захищеними від будь-яких загроз. Цікаво, що цей термін рідко використовувався в лексиконі європейських народів до настання Нової ери в цьому контексті. Англійський політичний філософ Томас Гоббс (1588-1679) одним з перших наголосив на вирішальній ролі держави в забезпеченні безпеки². У своїй теорії політичної влади, держави і права він розглядав державу як результат суспільного договору між громадянами, які добровільно відмовлялися від частини своїх прав і свобод на користь держави, завданням якої було підтримання миру та безпеки. Ця угода припинила стан «війни всіх проти всіх». Найбільш структуровану методологію дослідження міжнародної безпеки представив у своїх працях Т. Гоббс, окресливши принципи егоїстичної природи характеру людини та перенісши його і на відносини між державами. Згідно основних висновків науковця люди (та держави) не є рівними у здібностях (потенціалах), що призводить до суперництва, взаємної недовіри, прагнення володіти матеріальними благами. Ці прагнення та устремління, а у термінології міжнародних відносин – національні інтереси державних акторів та їх зіткнення призводить до постійної «війни всіх проти всіх і кожного проти кожного», а такі

² Гоббс Т. Сочинения в 2 т. Т. 2 / Пер. с лат. и англ. / сост., ред. изд., авт. вступ. ст. и примеч. В.В. Соколов. - М.: Мысль, 1991. С. 41.

відносини є природним станом взаємовідносин суб'єктів даної системи. І якщо люди для співіснування укладають суспільний договір, то держави не зв'язані жодними зобов'язаннями.

Джон Локк (1632-1704), сучасник Гоббса і видатний теоретик часів Англійської революції, вважав «головною роллю держави захист природних прав на життя, свободу і власність. Отже, питання безпеки як соціально-політичного явища захоплювало вчених протягом століть, і з часом виникло послідовне розуміння того, що держава відіграє життєво важливу роль у забезпеченні безпеки через політичну владу»³.

Держава має повноваження в ім'я загального блага створювати закони для регулювання та збереження власності, а також право використовувати повноваження громади для виконання цих законів і захисту від зовнішніх загроз⁴. Цікаву точку зору представив австрійський юрист і громадський діяч Йозеф Зонненфельс (1732-1817), який стверджував, що стан безпеки є необхідною умовою для вільного існування індивідів і розвитку суспільства. Крім того, він вважав зростання населення одним із головних факторів забезпечення як внутрішньої, так і зовнішньої безпеки держави⁵.

Отже, починаючи з 19 століття, європейські країни почали визнавати концепцію безпеки як наукову категорію в контексті безпеки особистості, суспільства та держави. Варто зазначити, що Російська імперія почала вживати це поняття в специфічному значенні – щодо захисту від суспільної небезпеки та боротьби з державними злочинами – лише наприкінці XIX століття. Сучасне розуміння міжнародної безпеки було сформульовано під час створення

³ Локк Дж. Сочинения: В 3 т. / пер. с англ. и лат. Т. 3 / Ред. и сост., авт. примеч. А.Л. Субботин. Москва : Мысль, 1988. С. 54.

⁴ Шергін С. Національна та міжнародна безпека: сутність, типологія, пріоритети // UA Foreign Affairs. 31.07.2017. URL: <http://uaforeignaffairs.com/ua/ekspertna-dumka/view/article/nacionalna-ta-mizhnarodna-bezpeka-sutnist-tipologij>

⁵ Sonnenfels J. von. Grundsätze der Polizei-Handlungs, und Finanzwissenschaft. 7-te. Auflage, 1 Theil. Wien, 1804. S. 43.

Організації Об'єднаних Націй, зокрема в першій статті Статуту ООН⁶, яка окреслює її основну місію: «Підтримувати міжнародний мир і безпеку та вживати ефективних колективних заходів для запобігання та усунення загроз, підтримувати мир і придушувати акти агресії чи інші порушення миру, а також запроваджувати мирні засоби врегулювання або вирішення міжнародних суперечок або ситуацій, які можуть призвести до порушення миру, відповідно до справедливості та міжнародного права».

Термін «безпека» набув широкого використання в Сполучених Штатах наприкінці 1940-х і на початку 1950-х років, особливо в контексті військово-громадських досліджень, зосереджених на стратегії, технологіях і контролі над озброєннями під час холодної війни. Питання військового протистояння, особливо в нову ядерну еру, стало домінуючою темою міжнародних відносин. Курси міжнародної безпеки стали невід'ємною частиною університетських програм, а сама тема стала центральним предметом досліджень у багатьох дослідницьких центрах.

Поняття «безпека» також охоплювало діяльність, пов'язану з мобілізацією військових, економічних, ідеологічних та інших ресурсів держави і суспільства в роки «холодної війни». Для цього Сполучені Штати провели значні реформи в урядових структурах, включаючи створення Міністерства оборони, ЦРУ, Департаменту з мобілізації матеріальних і людських ресурсів, а також вищого військово-політичного органу - Ради національної безпеки.

Раніше поняття «безпека» в основному приймалося в структурах НАТО, підносячи його до предмета «високої політики» та роблячи основним центром досліджень міжнародних відносин у Європі та інших регіонах світу.

⁶ Статут Організації Об'єднаних Націй від 26 червня 1945 року URL: https://unic.un.org/aroundworld/unics/common/documents/publications/uncharter/UN%20Charter_Ukrainian.pdf

⁷ Charter of the United Nations and Statute of the International Court Of Justice [Електронний ресурс] // United Nations treaty collection, San Francisco, 1945. 54 p. URL: <https://treaties.un.org/doc/publication/ctc/uncharter.pdf>

Майже до кінця 1990-х років стан безпеки у світі значною мірою характеризувався формулою «міжнародна безпека в епоху після холодної війни». Ця епістемологічна «вужкість» у своєму формулюванні відображає унікальну природу постбіполярного періоду, під час якого безпекові процеси набули значного значення.

Термін «безпека» отримав широке визнання в Сполучених Штатах наприкінці 1940-х і на початку 1950-х років, коли його почали формально визначати. Протягом цього періоду, керуючись цілим рядом факторів, включаючи військові, економічні, соціально-культурні та екологічні міркування,

концепція безпеки еволюціонувала від переважно національного та міжнародного масштабу до глобальної проблеми⁸

Сучасні дослідження проблем особистості в мінливій соціальній реальності орієнтовані на вивчення динаміки зміни цінностей, трансформації соціальних структур та її впливу на організацію життєдіяльності особистості, особливостей самовиявлення особистості в різних сферах життєдіяльності тощо. З огляду на це, підвищується науковий інтерес до проблем системного забезпечення безпеки особистості, суспільства і держави та дослідження нового характеру зовнішніх і внутрішніх загроз безпеці людини, причин їх виникнення, взаємозв'язку проблем безпеки людини та сталого розвитку (В. Васьковська⁹) та ін.

Р. Лукаш приділяє увагу у своїх працях питанням співвідношення безпеки

⁸ Васильєв Г.Ю. Підтримка міжнародної безпеки – глобальна проблема людства // Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого». Політологія. 2014. № 2 (21). С. 157.

⁹ Васьковська В. П. Право людини на безпеку та конституційно-правовий механізм його забезпечення: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.02 / Ін-т законодавства Верховної Ради України. Київ, 2006. С. 43.

та демократії, свободи і безпеки¹⁰. М. Хаас¹¹, Д. Бабст¹², Б. Руссетт¹³ розвивають теорію демократичного світу, в основі якої лежать дослідження воєн у демократичних та недемократичних державах.

Безпека є складним і багатограним соціальним феноменом у рамках системи «природа-людина-суспільство». Стабільність у цій системі значною мірою залежить від концепції безпеки. Встановлено, що всі компоненти ієрархічного світового суспільства, включаючи індивідів, групи, класи, національні держави та їх різноманітні об'єднання, зазнають постійного впливу як внутрішніх, так і зовнішніх чинників.¹⁴

Р. Ульман, відомий своїми дослідженнями у сфері міжнародної політики та безпеки, підкреслював, що «трактування поняття «національна безпека» виключно у контексті протидії військовим загрозам відвертає увагу від небезпек невоєнного характеру, а також не враховує багатьох аспектів, що стосуються захисту життєво важливих інтересів людини»¹⁵. У Звіті про людський розвиток 1994 р. на підставі висновку про неможливість досягнення миру у світі, якщо люди не будуть у безпеці у їхньому повсякденному житті, було сформульовано нову наукову концепцію пріоритетності безпеки людини (англ. human security) та її складових частин – економічної безпеки, продовольчої безпеки, безпеки здоров'я, екологічної безпеки, особистої безпеки, безпеки спільнот, політичної

¹⁰ Luckham R. Democracy and security: A Shotgun marriage? Global Consortium on Security Transformation Working Paper. 2009. No 8. С. 1.

¹¹ Haas M. Societal Approaches to the Study of War. Journal of Peace Research. 1965. Vol. 2, No 4. P. 307.

¹² Babst D. Elective Governments – A Force for Peace. The Wisconsin Sociologist. 1964. Vol. 3. No 1. P. 9.

¹³ Russett B. Grasping the Democratic Peace: Principles for a Post-Cold War World. Princeton, 1995. P. 32.

¹⁴ Коломієць О.В. Особливості системи міжнародної безпеки в умовах глобалізації: дис. д. політ. н.: 23.00.04 / Національний університет «Одеська юридична академія» МОН України. Одеса, 2015. С. 48.

¹⁵ Ullman R. Redefining Security. International Security. 1983. Vol. 8. No. 1. Pp. 129–53.

безпеки¹⁶
 Сьогодні міжнародна безпека є центром діяльності будь-якої країни, сферою внутрішньополітичного дискурсу, предметом занепокоєння громадянського суспільства та сферою масштабних наукових досліджень. Це зумовлює необхідність вдумливого підходу до питань міжнародної безпеки не лише спеціалістів, а й ширшого кола громадян. Різноманітність тлумачень терміна «безпека» зумовлена його застосовністю до численних об'єктів, процесів і явищ людської діяльності. Повне розуміння «безпеки» в її загальному розумінні охоплює:

- захист від викликів, ризиків, небезпек і загроз або їх відсутність;
- система взаємовідносин між суб'єктами суспільного життя, що сприяє їх функціонуванню та розвитку в сприятливих умовах;
- стан об'єкта, коли він навряд чи зазнає значної шкоди;
- умова стабільного існування об'єкта з мінімальною ймовірністю небажаних змін у його функціонуванні;
- прийнятний рівень небезпеки, що залежить від витрат, пов'язаних із пом'якшувальними факторами, які ініціюють небезпеку;
- властивість об'єкта, що характеризує його здатність уникати заподіяння значної шкоди або шкоди іншим суб'єктам¹⁷.

Однак, незважаючи на всеосяжність цих визначень, вони не пропонують цілісного зображення поняття «міжнародна безпека», яке має охоплювати дії суб'єктів міжнародного права в конкретній сфері суспільних відносин – сфері безпеки. Тут учасники прагнуть захистити свої національні цінності та інтереси шляхом діалогу, переконання, взаємних поступок, суперництва, погроз і, в

¹⁶ UNDP. Human Development Report 1994. Oxford : Oxford University Press, 1994. URL: http://hdr.undp.org/sites/default/files/reports/255/hdr_1994_en_complete_nostat_s.pdf (

¹⁷ Feldstein M. Workers and World Economy: Breaking the Post-war Bargain // «Foreign Affairs». 1996. - May/June.

деяких випадках, насильства¹⁸.

Міжнародно-правові документи дозволяють виразити міжнародну безпеку як унікальний стан міждержавних відносин. У цьому стані всі країни можуть відстояти свою незалежність у рамках міжнародно-правових принципів і зберегти свій суверенітет. Важливими елементами підтримки міжнародної безпеки є підтримка глобального миру та державна співпраця, спрямована на встановлення міжнародної безпеки при повазі суверенітету всіх націй.

У дипломатичній термінології міжнародна безпека визначається як «стан міжнародних відносин, який виключає порушення глобального миру або виникнення загроз безпеці націй у будь-якій формі». Хоча це визначення точно передає, що міжнародна безпека – це стан у матеріальному світі та явище міжнародних відносин, воно не охоплює всіх критичних аспектів міжнародної безпеки, визначених у міжнародних угодах.

Вірменський вчений А. Алексанян пропонує визначення міжнародної безпеки як «стан міжнародних відносин, при якому створюються умови, необхідні для існування та функціонування держав, що забезпечують їх повний суверенітет, політичну та економічну незалежність, здатність протистояти військовому та політичному тиску», і агресії, і виховання рівноправних відносин з іншими державами». Це визначення якраз підкреслює особливий характер міжнародної безпеки як окремого стану в міжнародних відносинах. Сучасні міжнародні відносини підкреслюють нагальну потребу міждержавної співпраці в усіх сферах для підтримки міжнародної безпеки¹⁹.

Український дослідник В.Г. Васильєв визначає міжнародну безпеку як «систему міжнародних відносин, засновану на дотриманні всіма державами загальноновизнаних принципів і норм міжнародного права. Ця система виключає

¹⁸ Харазішвілі Ю. М. Системна безпека сталого розвитку: інструментарій оцінки, резерви та стратегічні сценарії реалізації : монографія / НАН України ; Ін-т економіки пром-ті. Київ, 2019.

¹⁹ Алексанян А. А. Структура понятий национальной и международной безопасности: общие черты и различие // Право. Журнал Высшей школы экономики. 2012. №4. С. 130.

вирішення суперечок і розбіжностей шляхом застосування сили або погрози її застосування»²⁰.

Принципи міжнародної безпеки охоплюють:

- утвердження мирного співіснування як універсального принципу міждержавних відносин;

- забезпечення рівної безпеки для всіх держав;

- встановлення ефективних гарантій у військовій, політичній, економічній та гуманітарній сферах;

- запобігання гонці озброєнь у космосі, припинення всіх випробувань ядерної зброї та її повна ліквідація;

- безумовна повага до суверенних прав кожної нації;

- досягнення справедливого політичного вирішення міжнародних криз і регіональних конфліктів, зміцнення довіри між державами;

- розробка ефективних стратегій запобігання міжнародному тероризму;

- ліквідація геноциду, апартеїду та пропаганди фашизму;

- відмова від усіх форм дискримінації, економічних блокад і санкцій без рекомендацій міжнародної спільноти;

- встановлення нового економічного порядку, який забезпечує однакову економічну безпеку для всіх націй²¹.

До основних методів забезпечення міжнародної безпеки належать:

- укладання двосторонніх угод про взаємну безпеку між зацікавленими державами;

- об'єднання держав у багатосторонні альянси;

- створення та участь у глобальних міжнародних організаціях, регіональних інституціях та структурах, що займаються підтриманням

²⁰ Васильєв Г.Ю. Підтримка міжнародної безпеки – глобальна проблема людства // Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого». Політологія, 2014. №2 (21). С. 158.

²¹ Резнікова О. О. Концептуальні засади національної стійкості. Держава і право. 2018. № 81. С. 135.

міжнародної безпеки;

сприяння демілітаризації, демократизації та гуманізації міжнародного політичного порядку при встановленні верховенства права в міжнародних відносинах²².

У сучасному глобалізованому світі економічний та інформаційний аспекти безпеки набувають все більшого значення. Економічні кризи у глобально взаємопов'язаній економіці можуть порушити фінансову стабільність за кілька годин. Потенційні наслідки збоїв в інформаційних мережах є катастрофічними, оскільки інформація стала вирішальним чинником в економічній, політичній та соціальній сферах. Очевидно, що принципи міжнародної безпеки мають бути переорієнтовані, щоб вони відповідали вимогам нашого глобалізованого світу. Нова парадигма безпеки не повинна зосереджуватися лише на відсутності війн і збройних конфліктів або збереженні статус-кво; натомість він має зосереджуватися навколо здатності світової спільноти передбачати сучасні виклики та активно реагувати на них²³.

В останні десятиліття міжнародні режими розширили свою сферу дії, щоб охопити різні аспекти міжнародних відносин. Це розширення включає захист прав людини в рамках міжнародного права, участь міжнародного співтовариства в миротворчих зусиллях тощо. Проте, що стосується міжнародної безпеки, режими, які регулюють військові та політичні питання, відіграють надзвичайно важливу роль. Це, зокрема, нерозповсюдження ядерної зброї, контроль за біологічною зброєю, нагляд за хімічною зброєю, регулювання ракетних технологій та ін.

У сучасних умовах ризику та загрози як національній, так і міжнародній безпеці стають дедалі складнішими, що робить їх більш непередбачуваними.

²² Васильєв Г.Ю. Підтримка міжнародної безпеки – глобальна проблема людства // Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого». Політологія, 2014. №2 (21). С. 158.

²³ Потехін О.В., Тодоров І.Я. Глобалізація систем безпеки. Навчальний посібник. Донецьк, 2011. С. 30.

Складність виникає внаслідок одночасного протікання кількох негативних процесів, що становлять загрозу як державній, так і міжнародній безпеці. Ця складність ускладнює прогнозування таких подій.

Нестабільний і непередбачуваний характер змін у міжнародній безпеці підкреслює важливість систем моніторингу, збору інформації та аналізу стану міжнародної безпеки. Ця діяльність є важливою для розробки стратегічних прогнозів, які служать основою для планів безпеки на національному та міжнародному рівнях.

Крім того, безпеку необхідно оцінювати в найширшому сенсі, враховуючи захист окремих осіб, груп, держав, регіонів і всього світового співтовариства від несприятливих факторів. Уразливість особливо висока в індустріальних та інформаційних суспільствах, що швидко розвиваються, через складну інфраструктуру та сильну залежність від природних ресурсів.

У сучасному світі панує фундаментальний закон: жодна нація не може суттєво покращити добробут свого населення без активної участі у світовій політичній та економічній системі. Проте глобалізація вносить зміни як у національну, так і в міжнародну сфери безпеки, впливаючи на стратегії протидії сучасним загрозам.

Глобалізація глибоко впливає на світову економіку та політику, спричиняючи значні зміни в ландшафті міжнародної безпеки, що відзначається підвищеним динамізмом і складністю. У національних інтересах першорядну роль відіграє володіння передовими технологіями та найсучаснішими засобами зв'язку²⁴.

Сучасний технологічний, економічний та інформаційний розвиток породив низку нових загроз, а також посилив існуючі, сприяв невизначеності на арені глобальної безпеки та, у деяких випадках, спонукав до превентивного

²⁴ Мурашко А.М. Реалізація державної політики у сферах національної безпеки і оборони на регіональному рівні: дис. ... канд. наук з держ. управл.: 25.00.02 / Нац. ун-т «Чернігів. політехніка». Чернігів, 2021. С. 13.

застосування сили міжнародними гравцями. У відповідь на глобалізацію міжнародна система зазнає трансформацій, розширюючи коло учасників міжнародного політичного процесу. Окрім національних держав, недержавні актори, такі як міжнародні асоціації та організації, зараз відіграють активну роль на глобальній арені.

Одночасно спостерігається зменшення впливу фундаментальних інститутів міжнародного регулювання, які виявляють обмежену ефективність у протидії сучасним викликам і загрозам. Переважаючі позиції в наднаціональних і транснаціональних органах займають провідні світові держави, які домінують у світових економічних процесах і визначають вирішення проблем міжнародної безпеки. На тлі інтенсифікаційної взаємодії та взаємозалежності між глобальними націями з'являються нові «центри сили», а конкуренція за вплив і ресурси між ними продовжує загострюватися. Міжнародна система стає свідком підвищеної відкритості, створюючи нові можливості, а також сприяючи появі нових ризиків і викликів безпеці. Існує нагальна потреба в розробці більш адаптивних моделей співпраці у сфері безпеки, здатних оперативного та ефективно реагувати на нові виклики²⁵.

Щоб отримати більш чітке розуміння міжнародної безпеки, необхідно вивчити ключові просторові концепції з геополітичної теорії, такі як державна територія, геостратегічні та геополітичні регіони та глобальний геополітичний простір.

Державна територія означає частину Землі, над якою певна нація здійснює суверенітет. Це означає, що на своїй території державна влада панує незалежно і не піддається зовнішнім впливам чи обставинам. Тим не менш, у теорії це поняття слід розглядати як ідеалізовану модель. На практиці державний суверенітет стикається з певними обмеженнями, які накладаються

²⁵ Актуальні виклики та загрози регіональній безпеці: висновки для України. Аналітична доповідь / Б. О. Парахонський, Г. М. Яворська. За заг. ред. К. А. Конюшенка. Київ: Національний інститут стратегічних досліджень, 2014 р. С. 3-4.

зобов'язаннями держави, що впливають з міжнародних угод та участі в міжнародних організаціях. Розмір території країни на Землі виступає як стрижневий показник, який визначає її місце в ієрархії міжнародних відносин, її роль у світовій політиці та національні геополітичні інтереси. Розмір території країни незмінно переплітається з її населенням при оцінці геополітичного потенціалу держави. Сукупність державних територій у всьому світі, що охоплює міжнародні протоки, відкриті моря й Антарктиду, становить глобальний геополітичний простір, який далі поділяється на регіони.

Геостратегічний регіон формується навколо нації або групи держав, які відіграють ключову роль у глобальній політиці та представляють собою більший простір, який охоплює не лише території країни-утворювачів регіону, але й території під їх контролем і впливом. Як правило, кількість таких регіонів досить обмежена, але вони займають значні простори та визначають розташування центрів сили у світовій спільноті. Ці регіони виникають із менших геополітичних просторів, які називаються геополітичними регіонами. Геополітичний регіон відноситься до частини геостратегічного регіону, що характеризується міцнішими та стабільнішими політичними, економічними та культурними зв'язками. Геополітичні регіони більш локалізовані та керовані взаємодією, ніж їхні геостратегічні аналоги²⁶.

Український дослідник М.П. Гетманчук класифікує їх у такому порядку, виходячи з потенційної шкоди громадянам, суспільству та державі:

- ризик – ймовірність виникнення ситуації або стану, за якого культивуються чинники, що є антагоністичними для реалізації національних інтересів, цінностей і системи національної безпеки;
- виклик – фактична протидія захисту національних інтересів і цілей, що проявляється через офіційні та неофіційні політико-дипломатичні маневри,

²⁶ Васильєв Г.Ю. Підтримка міжнародної безпеки – глобальна проблема людства // Вісник Національного університету «Юридична академія України (імені Ярослава Мудрого)». Політологія. 2014. № 2 (21). С. 159.

економічну експансію, інформаційну діяльність тощо;

небезпека – заподіяння значної шкоди найважливішим національним інтересам та національній безпеці обмеженого масштабу;

- загроза – неминуча небезпека, яка виходить за межі локальних кордонів, ставлячи під загрозу життєво важливі національні інтереси та національну безпеку, включаючи суверенітет, державність і територіальну цілісність²⁷

З появою концепту глобалізації загострилися дискусії щодо ролі національних держав в умовах посилення взаємозв'язків і взаємовпливів між ними, виходу на міжнародну арену нових гравців і формування глобальних мереж. Зміни, що відбулись у світі під впливом глобалізації, не зробили його безпечнішим. Як зазначають Д. Хелд і А. Макгрю, унаслідок формування складної системи міждержавних політичних та економічних зв'язків для багатьох держав стратегія національної безпеки стала мало відрізнятися від міжнародної стратегії безпеки²⁸. Автори також стверджують, що глобалізація зумовлює перехід від державоцентричної політики до нової складної форми багаторівневого глобального управління у сфері забезпечення безпеки.

Доцільно також звернути увагу на дискурс, відповідно до якого національні держави (передусім глобальні лідери) розширили розуміння безпеки понад рамки принципу захисту й просування національних інтересів на користь можливості втручання (зовнішніх інтервенцій) у разі необхідності захисту прав людини, що стало можливим у світлі теорії про формування «глобального співтовариства» та розвитку концепції пріоритетності безпеки людини. На це, зокрема, звертав увагу Д. Чендлер, аналізуючи зміни парадигми безпекових

²⁷ Політологія. Навчальний посібник / М.П. Гетьманчук, В.К. Гришук, Я.Б. Турчин та ін.; За заг. ред. М.П. Гетьманчука. Київ: Знання, 2010. 415 с. URL: http://pidruchniki.com/10310208/politologiya/natsionalna_bezpeka_ukrayini

²⁸ Held D., McGrew A. The End of the Old Order? Globalization and the Prospects for World Order. *Review of International Studies*. 1998. Vol. 24. No. 4. Pp. 219–245.

досліджень²⁹.

Отже, можна зробити висновок, що питання міжнародної безпеки залишається постійним центром уваги вітчизняних і закордонних дослідників.

Автор пропонує визначити міжнародну безпеку як стан міжнародних відносин, за якого створюються сприятливі умови для існування та діяльності держав, що

гарантують їх повний суверенітет, незалежність, рівноправну взаємодію з іншими державами та добробут їх населення. Дослідники розмежують рівні

безпеки на глобальному, регіональному та національному рівнях. Основні

компоненти міжнародної безпеки охоплюють політичну, економічну, військову,

екологічну та різні інші аспекти безпеки. У постбіполярну епоху, враховуючи

тенденцію глобальної глобалізації, питання забезпечення міжнародної безпеки

має стати пріоритетним для кожної нації.

1.2. Дослідження проблем безпеки в Каспійському регіоні

Літературу, використану в цьому дослідженні, можна умовно розділити на дві групи залежно від основної спрямованості:

- теоретичні праці, що розглядають питання міжнародної безпеки в цілому;
- роботи зосереджені на Каспійському регіоні.

У першій групі значним внеском є дослідження вітчизняних вчених О. Потехіна та І. Тодорова, що детально розглядають проблему побудови системи міжнародної безпеки через призму глобалізаційних процесів у світі³⁰.

Дослідження зосереджено на окресленні основних компонентів такої системи та нових, нетрадиційних викликів і загроз, з якими вона стикається.

²⁹ Chandler D. Resilience and human security: The post-interventionist paradigm. **Security Dialogue**. 2012. No. 43(3). Pp. 213

³⁰ Потехін О.В., Тодоров І.Я. Глобалізація систем безпеки. Навчальний посібник. Донецьк, 2011. 248 с.

У своїй статті український науковець і колишній дипломат С. Шергін³¹ досліджує взаємозв'язок понять національної та міжнародної безпеки. Автор розкриває сутність цього явища, його типологію та першочергові пріоритети.

В аналітичній доповіді Національного інституту стратегічних досліджень не лише оцінено основні виклики та загрози міжнародній безпеці на сучасному етапі, а й виведено конкретні наслідки для України³².

Щоб заглибитися в погляди вчених-міжнародників, важливо вивчити різні моделі міжнародної безпеки, запропоновані в їхніх дослідженнях. Моделювання може базуватися на різних підходах і критеріях. Моделювання можливе на засадах різних підходів та критеріїв. Український дослідник Г.В. Васильєв представляє два типи моделей. Перший тип охоплює моделі міжнародної безпеки, сформульовані на основі кількості учасників системи безпеки. Інший напрям включає три моделі: колективну, загальну та кооперативну.

Вчений А. Алексанян³³ досліджує співвідношення понять національної та міжнародної безпеки, висвітлюючи їх спільні та відмінні риси. О. Коломієць³⁴ у своїй докторській дисертації з політичних наук розбирає особливості системи міжнародної безпеки в контексті глобалізації.

Порівняльний аналіз викликів і проблем регіональної безпеки в Каспійському та Чорноморському регіонах задокументовано в публікаціях Українського незалежного аналітичного центру геополітичних досліджень

³¹ Шергін С. Національна та міжнародна безпека: сутність, типологія, пріоритети // UA Foreign Affairs. 31.07.2017. URL: <http://uaforeignaffairs.com/ua/ekspertna-dumka/view/article/nacionalna-ta-mizhnarodna-bezpeka-sutnist-tipologi/>

³² Актуальні виклики та загрози регіональній безпеці: висновки для України. Аналітична доповідь / Б.О. Парахонський, Г.М. Яворська. За заг. ред. К.А. Кононенка. Київ: Національний інститут стратегічних досліджень, 2014 р. 42 с.

³³ Алексанян А.А. Структура понятий национальной и международной безопасности: общие черты и различие // Право. Журнал Высшей школы экономики. 2012. №4. С. 129-135.

³⁴ Коломієць О.В. Особливості системи міжнародної безпеки в умовах глобалізації: дис. д. політ. н.: 23.00.04 / Національний університет «Одеська юридична академія» МОН України. Одеса, 2015. 453 с.

«Борисфен Інтел»³⁵. Серед вітчизняних дослідників Т.С. Стародуб та І.І. Сапицька детально розповіла про процес формування регіональної структури безпеки в Чорноморсько-Каспійському регіоні³⁶. Варто порівняти протилежні точки зору українських³⁷ та російських³⁸ науковців щодо ситуації в Казахстані на початку 2022 року.

Невирішеність питання врегулювання статусу Каспійського моря постає потенційним джерелом конфлікту в регіоні та становить значну загрозу для системи безпеки. Тому цьому питанню присвячено чимало наукових праць³⁹.

Крім того, у статті головного редактора «Каспійського вісника» В. Кондратьєва розбираються конкретні аспекти впливу ситуації в Афганістані на Каспійський регіон⁴⁰.

Американський дослідник Е. Коен розглядає інтереси Сполучених Штатів у Каспійському регіоні, а П. Кубікек у центрі своїх досліджень ставить енергетичний фактор та його роль у геополітичному суперництві.

Наше дослідження дотримується принципу об'єктивності. Зважаючи на сучасний характер подій, щодо яких ще немає вичерпних праць, автор значну увагу приділяє аналізу джерел. Джерела, використані в цьому дослідженні, можна загалом розділити на чотири групи:

³⁵ Каспійський та Чорноморський регіони як геополітичне перехрестя між Заходом та Росією // Незалежний аналітичний центр геополітичних досліджень «Борисфен Інтел». 22.02.2013 URL: https://bintel.org.ua/nash_archiv/axiv-geopolitika/kaspijskij-i-chernomorskij-regiony-kak-geopoliticheskij-perekrestok/

³⁶ Стародуб Т.С., Сапицька І.І. Нові підходи до формування системи регіональної безпеки у Чорноморсько-Каспійському регіоні // Стратегічна панорама. 2009. № 2. С. 86-95

³⁷ Пойта Ю. Допомога силою: які наслідки матиме введення військ РФ до Казахстану // Європейська правда. 7 січня 2022. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/articles/2022/01/7/7132303/>

³⁸ Морозов Ю.В. Внутренние и внешние факторы событий в Казахстане в начале 2022 года и возможные стратегии Запада и России в республике // Восточная Азия: факты и аналитика. 2022. №1. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/vnutrennie-i-vneshnie-factory-sobytiy-v-kazahstane-v-nachale-2022-goda-i-vozmoznnye-strategii-zapada-i-rossii-v-respublike>.

³⁹ Шихелілі Д. До проблеми правового статусу Каспійського регіону // Політичне життя. 2018. № 4. С. 126-134

⁴⁰ Ланда, К. Г. Каспийский регион: модель сотрудничества или раздора? // Власть. 2008. № 3. С. 85-89.

1. До першої групи належать міжнародні документи, зокрема Конвенція про правовий статус Каспійського моря 2018 року⁴¹, Декларація про врегулювання нагірно-карабахського конфлікту 2008 року⁴², Договір про дружбу та співробітництво між Іраном і СРСР від 26 лютого 1922 року⁴³, документи міжнар. таких організацій, як ООН⁴⁴ і ОДКБ⁴⁵.

Конвенція про правовий статус Каспійського моря 2018 року – це міжнародний договір, підписаний Азербайджаном, Іраном, Казахстаном, Росією та Туркменістаном під час П'ятого Каспійського саміту. Цей договір скасовує радянсько-іранські угоди 1921 і 1940 років щодо Каспійського моря. Згідно з конвенцією, основна частина водної поверхні Каспійського моря юридично класифікується як море, а не як озеро, що тягне за собою правові наслідки. Каспійське море залишається у спільному використанні сторін, а морське дно та надра розділені на ділянки сусідніми державами відповідно до міжнародного права⁴⁶.

2. Друга група охоплює внутрішні документи, наприклад, конституції держав регіону, які окреслюють особливості їх зовнішньополітичних пріоритетів.⁴⁷

⁴¹ Конвенція о правовом статусе Каспийского моря 2018. URL: <http://www.kremlin.ru/supplement/5328>.

⁴² Декларация Азербайджанской Республики, Республики Армения и Российской Федерации. 2008. Сайт президента Российской Федерации. URL: <http://kremlin.ru/supplement/232>.

⁴³ Persia and the Russian Socialist Federal Soviet. Treaty of Friendship, signed at Moscow, February 26, 1921 // League of Nations Treaty Series. URL: <http://www.worldlii.org/int/other/LNTSer/1922/69.html>

⁴⁴ Charter of the United Nations and Statute of the International Court Of Justice // United Nations treaty collection San Francisco, 1945. 5400 p. URL: <https://treaties.un.org/doc/publication/ctc/uncharter.pdf>.

⁴⁵ Заявление глав государств-членов Организации Договора о коллективной безопасности по нагорно-карабахскому конфликту (14.10.2016) // Официальный сайт ОДКБ. URL: http://odkb-csto.org/documents/detail.php?ELEMENT_ID=8380

⁴⁶ Конвенция о правовом статусе Каспийского моря. 2018. URL: <http://www.kremlin.ru/supplement/5328>.

⁴⁷ Конституция Республики Казахстан // Официальный сайт Президента Республики Казахстан. URL: https://www.akorda.kz/ru/official_documents/constitution; Конституция Азербайджанской Республики // Сайт президента Азербайджана. URL: <http://ru.president.az/azerbaijan/constitution>

3. Третю групу складають заяви політичних лідерів, наприклад, індивідуальні зауваження президента Росії В. Путіна за підсумками П'ятого Каспійського саміту⁴⁸, або спільна заява лідерів держав після саміту⁴⁹.

У своїй заяві російський президент виділив ключові сфери майбутньої співпраці між приКаспійськими державами, включаючи поглиблене економічне співробітництво, розширення торгівлі та інвестицій, енергетичне співробітництво, розвиток регіональних транспортних і логістичних можливостей, а також збільшення туризму. Особливу увагу буде приділено збереженню біорізноманіття Каспійського моря.

Що стосується проблем безпеки в регіоні, було зазначено, що близькість Каспійського моря до зон міжнародної напруженості, таких як Близький Схід і Афганістан, вимагає посилення співпраці між розвідувальними службами та прикордонними службами наших країн. Крім того, все більше уваги приділяється посиленню координації зовнішньої політики⁵⁰.

4. Четверта група джерел складається з інформаційних повідомлень з новинних ресурсів, що надають нам можливість слідкувати за останніми подіями у регіоні⁵¹.

Джерела, використані в цій роботі, можна розділити на чотири групи:

⁴⁸ Заявление Владимира Путина по итогам Пятого каспийского саммита // Официальный сайт президента РФ. 12 августа 2018 года. URL: <http://kremlin.ru/events/president/news/58297>

⁴⁹ Коммюнике Пятого каспийского саммита // Официальный сайт Президента Республики Казахстан. 12 августа 2018 года. URL: https://www.akorda.kz/ru/events/astana_kazakhstan/astana_other_events/kommyunike-pyatogo-kaspiiskogo-sammita

⁵⁰ Заявление Владимира Путина по итогам Пятого каспийского саммита // Официальный сайт президента РФ. 12 августа 2018 года. URL: <http://kremlin.ru/events/president/news/58297>

⁵¹ Каспийская флотилия провела итоговые в 2021 году тактические учения // RT. 7 октября 2021. URL: <https://russian.rt.com/russia/news/915308-flot-ucheniya-rossiya>. Подписана "конституция" Каспийского моря // Sputnik. 2018. URL: <https://ru.sputnik.az/politics/20180812/416598611/podpisana-konvencija-pravovogo-statusa-kaspija.html>; Пострадянські лідери поділили нерозподілене - Каспійське море // INTV. 12.08.2018. URL: <https://intvua.com/news/politics/1534090098-postradyanski-lideri-podilili-nerozpodilene-kaspiyske.html>; Тюркський світ та інтеграція Каспійського регіону // Український інститут стратегій глобального розвитку і адаптації. 28 грудня 2021. URL: <https://uisgda.com/ua/tyurkskij-mir-i-integraciya-kaspijskogo-regiona.html>

міжнародні документи, внутрішньополітичні документи, заяви політичних лідерів та інформація з онлайн-ресурсів новин.

1.3. Методологічні принципи та методи дослідження

Дослідження викликів та загроз безпеці Каспійського регіону ґрунтується на принципах історизму, наукової об'єктивності, багатофакторності та термінологічному принципі.

Дослідження викликів і загроз безпеці Каспійського регіону дотримується таких принципів, як історизм, наукова об'єктивність, багатофакторний аналіз, термінологічний принцип.

Наукова об'єктивність вимагає неупередженості в дослідженні, вільного від особистих упереджень, настроїв або думок. Цей принцип забезпечує всебічне розуміння міжнародних явищ, у тому числі складних і суперечливих аспектів міжнародної політичної ситуації в Каспійському регіоні, таких як суперечки щодо статусу Каспійського моря.

Термінологічний принцип є суттєвим для розгляду понятійно-категоріального апарату твору. Він передбачає вивчення історії та значення термінів і понять, що використовуються в дослідженні, уточнення їх змісту та встановлення їх місця в теоретичній структурі. Цей принцип використовується при аналізі таких понять, як «міжнародна безпека», «регіональна безпека», «національна безпека», «виклики та загрози», «енергетична безпека», «інформаційна безпека».

Принцип багатофакторності передбачає врахування всіх об'єктивних і суб'єктивних факторів, що впливають на процеси, явища і події. Цей принцип дозволяє досліджувати вплив нерегіональних акторів (наприклад, США та країн ЄС) на регіон.

Серед основних використовуваних підходів виділяють наступні:

- системний;

- порівняльний;
 - конфліктно-орієнтований.

Системний підхід: цей підхід забезпечує розуміння міжнародної системи безпеки в регіоні, її ключових елементів і того, як вона трансформується внаслідок дій регіональних і позарегіональних гравців.

Порівняльний підхід: Порівняльний аналіз важливий для вивчення явищ шляхом їх порівняння з подібними з точки зору зовнішньої подібності та внутрішніх характеристик. Цей підхід дозволяє порівняти економічну та політичну силу регіональних держав та їхній вплив на регіональну безпеку.

Конфліктно-орієнтований підхід: цей підхід зосереджений на дослідженні причин, механізмів, розвитку, ескалації, розв'язання та конституції конфліктів, пов'язаних з екологічними факторами в регіоні.

Інституційний підхід: цей підхід робить наголос на дослідженні політичних інститутів, особливо формально-правового характеру. Він передбачає аналіз конституційних документів регіональних держав і їх виконання на практиці в державному управлінні.

Загалом, ці підходи, включаючи системну, порівняльну, інституційну та конфлікторієнтовану перспективи, сприяють всебічному дослідженню динаміки безпеки Каспійського регіону з урахуванням історичного контексту, об'єктивного аналізу, багатфакторних міркувань і точної термінології.

Інституційний підхід відіграв важливу роль в аналізі та організації різних політичних суб'єктів, таких як уряди, політичні партії та засоби масової інформації.

Методологія і методи дослідження визначаються цілями, предметом і науковими завданнями дослідження. Принципи, викладені в попередньому розділі, скеровують використання як загальних, так і спеціальних наукових методів протягом усього дослідження.

Методологія стосується обґрунтування та необхідності дослідження конкретних предметів та об'єктів у певній галузі науки. Він охоплює логічно

пов'язаний набір методів, спеціалізованих інструментів і процедур, заснованих на встановлених когнітивних принципах⁵².

Серед застосовуваних загальнонаукових методів виділяються:

- аналіз і синтез: ці методи передбачають розбиття об'єкта на складові частини для незалежного вивчення (аналіз) і повторного збирання різних компонентів у цілісне ціле (синтез). Такий підхід допоміг визначити ключові характеристики сучасної концепції безпеки та сформулювати на їх основі визначення. Крім того, це допомогло класифікувати інтереси регіональних і позарегіональних гравців, забезпечивши загальне розуміння їхнього впливу на регіональну безпеку;

- узагальнення: цей метод має вирішальне значення для отримання загальних властивостей і характеристик предметів при формуванні висновків дослідження та розділових результатів;

- групування: ця техніка включає класифікацію зібраної інформації в однорідні групи на основі основних ознак. Це сприяло класифікації використаних у дослідженні джерельних матеріалів та категоризації праць вітчизняних і зарубіжних вчених.

Застосування статистичних методів передбачало підтвердження певних фактів конкретними числовими даними, пов'язаними з розглядуваною проблемою. Статистичний аналіз довідкових та статистичних джерел відіграв важливу роль у визначенні рівня енергетичних ресурсів регіону, а отже, і рівня енергетичної безпеки⁵³.

Метод періодизації дозволив розділити історичний розвиток на окремі етапи. Під час дослідження цей підхід було застосовано для визначення

⁵² Цюрупа М.В., Ясинська В.С. Основи сучасної політології: Підручник для студентів ВУЗів. - К.: Кондор, 2009. С. 25.

⁵³ Абдуллаєв С. Сучасний міжнародно-правовий статус Каспійського моря // Політичний менеджмент. 2009. № 3(36) С. 167

конкретних фаз у розвитку конфлікту на Каспійському морі. Зокрема, було зосереджено увагу на наступних етапах:

1) ігнорування необхідності регіонального співробітництва (кінець 80-х – перша половина 90-х): нові незалежні держави спочатку шукали зовнішніх партнерів, щоб зменшити залежність від Росії;

2) посилення позарегіонального співробітництва (середина 90-х до середини 2000-х): цей етап ознаменував появу Каспію як енергетичного резервуару, що посилює суперництво між Заходом і Росією. Стратегічне розташування Росії призвело до її економічних і політичних переваг у доступі до зовнішніх ринків, що спонукало шукати альтернативні шляхи транспортування Каспійської нафти;

3) посилення інтеграційних мотивів (початок 21 століття): цей етап включав дискусії, міжурядові форуми та конференції, спрямовані на посилення регіонального співробітництва та транскордонних ініціатив;

4) сучасні події та посилення ролі Ірану після санкцій: ця фаза відповідає потенційному відродженню Ірану в проєктах регіональної співпраці та транскордонних ініціативах після потенційного скасування міжнародних санкцій.

У цьому контексті історико-генетичний метод дозволив виявити першопричини ключових викликів і загроз безпеці в Каспійському регіоні та вигоки конфліктних ситуацій. Так, автор виділяє кілька основних причин нестабільності системи безпеки регіону, серед яких:

- невирішеність міжнародно-правового статусу та режиму Каспійського моря;
- енергетична безпека та виклики, пов'язані з транспортуванням Каспійських енергетичних ресурсів на світові ринки.
- екологічні проблеми, зокрема захист унікальної екосистеми Каспійського моря;

- військова безпека та гостра зацікавленість Російської Федерації, деяких країн ЄС і Сполучених Штатів у регіональних подіях, включаючи спроби здійснювати контроль над питаннями військової безпеки

Висновки до розділу I

В першому розділі підкреслюється пропозиція автора визначити міжнародну безпеку як стан міжнародних відносин, який сприяє створенню умов, необхідних для існування та функціонування держави, забезпечуючи повний суверенітет, незалежність, справедливі відносини з іншими державами та добробут держави, населення.

Безпека є об'єднуючим компонентом у кожній із глобальних проблем, з якими ми стикаємось у сучасному світі, і тому є центральною темою міжнародних відносин. Це також суперечлива концепція. Центральна дискусія полягає в тому, чи повинна безпека полягати в захисті держави чи особи – чи обох. Розширюючи це, виникає інше питання щодо того, хто або що має забезпечувати безпеку.

Сьогодні існує велика кількість нових теоретичних течій, які конкурують з класичними щодо можливостей та методології пізнання міжнародної безпеки. В той же час наведені вище підходи визначають сучасне розуміння, зміст та сутність міжнародної безпеки у всій її виявах від формування національних інтересів окремих держав до механізмів функціонування глобальної міжнародної безпеки.

У той час як міжнародна безпека залишається в центрі уваги вітчизняних і зарубіжних дослідників, вивчення регіональної безпеки в Каспійському регіоні було дещо занедбане українськими авторами. Тому міжнародні документи та джерела новин виявилися безцінними. Вітчизняні науковці більше зосередилися на теоретичних аспектах, пов'язаних із більш широким поняттям безпеки.

Беззаперечна актуальність дослідження зумовила дотримання принципів

об'єктивності, багатфакторності та історизму. Системний підхід допоміг оцінити нюанси регіональної системи безпеки. Серед використовуваних загальнонаукових методів слід виділити аналіз і синтез, узагальнення та групування. Крім того, у дослідженні ефективно використовувалися аналітико-прогностичний, історико-генетичний та періодизаційний методи.

НУБІП України

НУБІП України

НУБІП України

НУБІП України

НУБІП України

НУБІП України

РОЗДІЛ 2. БЕЗПЕКОВА СИТУАЦІЯ В КАСПІЙСЬКОМУ РЕГІОНІ

НУБІП УКРАЇНИ

2.1. Загальна характеристика Каспійського регіону

Каспійський регіон, розташований на перехресті шляхів між Азією та Європою, межує з внутрішньою водою площею 737 000 квадратних кілометрів, влучно названою Каспійським морем. Це море омивається берегами п'яти держав: Ірану, Росії, Азербайджану, Казахстану та Туркменістану.

Однак визначення Каспійського регіону та його кордонів має кілька тлумачень. Євразійська перспектива трактує його більш розширено, охоплюючи частину Євразії, де розгортається геополітична динаміка. За словами Збігнева Бжезінського, Каспійський регіон є частиною великих «Євразійських Балкан», що виходять за межі моря, включаючи австралійські республіки Центральної Азії, Південний Кавказ і Афганістан. Згідно з цими рамками, Каспійський регіон набуває характеристик етнічно різноманітної території, стратегічно розташованої на конвергенції національних інтересів великих світових держав.⁵⁴

Одним із головних геополітичних аспектів Каспійського регіону є його ключова роль сполучної ланки вздовж осі Північ-Південь, яка з'єднує Росію з Перською затокою та сприяє транспортуванню нафти й газу на європейські ринки. Каспійське море є вирішальним вузлом для кількох маршрутів транспортування енергії, життєво важливих для доступу західних країн до енергетичних ресурсів. Отже, контроль над трубопроводами став пріоритетом для США та ЄС.

Розпад Радянського Союзу призвів до появи незалежних держав у Каспійському регіоні, а саме Росії, Туркменістану, Казахстану та Азербайджану. Міжнародно-правовий статус регіону, багаті запаси вуглеводнів, значення як енергетичного і транспортного вузла, стратегічне географічне розташування разом привертають увагу таких великих геополітичних гравців, як Росія, США,

⁵⁴ Велика шахівниця / Збігнев Бжезінський, пер. Олена Фефовець. – Харків : Фабула, 2018. С. 87.

ЄС і Китай. Каспійське море також є ареною перетину інтересів таких регіональних гравців, як Туреччина, Іран, Азербайджан, Казахстан і Туркменістан⁵⁵.

Термін «Каспій» спочатку був введений російськими географами в 18 столітті. Берегова лінія Каспійського моря простягається приблизно на 6500-6700 кілометрів, а разом з островами вона простягається приблизно на 7000 кілометрів. Береги його переважно низинні та плавні. У північній частині берегова лінія порізана дельтами річок Волги та Уралу з низькими болотистими берегами, часто вкритими чагарником. Східне узбережжя має вапнякові скелі, що межують з напівпустелями та пустелями. Західне узбережжя Каспійського моря, біля Апшеронського півострова, і східне узбережжя в районі Казахської затоки і Кара-Богаз-Гола мають найбільш заплутані берегові лінії.

Географічно Каспійське море ділиться на чотири основні регіони:

- східне Каспійське море (також відоме як ТрансКаспійське море) охоплює Мангістауську область Казахстану та західний Туркменістан;
- південний Каспій охоплює північні райони Ірану;
- північне Каспійське море охоплює Атирауську область Казахстану та дві області Росії – Астраханську та Калмикійську;
- західний Каспій відноситься до російського регіону Дагестану і Азербайджану⁵⁶.

Ключові геополітичні характеристики Каспійського регіону включають його роль як перехрестя транспортних та енергетичних шляхів, що означає, що контроль над цими маршрутами веде до посилення регіональної присутності та впливу на сусідні держави, які залежать від енергетичних ресурсів. Крім того,

⁵⁵ Волович О. Політика Росії, Туреччини, США, ЄС в Чорноморсько-Каспійському регіоні: взаємодія і суперництво / О. Волович // Чорноморська безпека. – 2008. – №1 (7). – С. 11

⁵⁶ The U.S. and Russia Need to Cooperate to End This Conflict URL: <https://time.com/6312232/us-russia-cooperation-nagorno-karabakh/>

значення Каспійського регіону як транспортного вузла та джерела вуглеводнів вирішує одну з нагальних проблем світу: забезпечення достатніх енергетичних ресурсів. Невирішений політико-правовий статус Каспійського моря

залишається серйозною проблемою, незважаючи на декларовані позитивні зрушення в цьому відношенні, оскільки досягнення консенсусу є складним процесом.

Крім того, Росія, великий гравець, не бажає надання Каспійському морю статусу «морського», оскільки це потенційно може послабити її вплив у транспортуванні вантажів. Територіальні суперечки, часто зосереджені навколо

вуглеводневих родовищ, становлять ще одну особливість, і ці конфлікти залишаються невирішеними. Нарешті, регіон демонструє дивовижну подібність систем державного управління в Каспійських країнах, що характеризується

тривалим правлінням одного керівництва. Ці країни також стикаються з численними внутрішніми проблемами, включаючи високий рівень корупції та безробіття, що може призвести до соціальних заворушень і насильницької зміни режиму⁵⁷.

У цих умовах багато приКаспійських країн активно нарощують свій військовий потенціал. Росія, зокрема, займає активну позицію в цьому питанні, ставлячи на перше місце посилення Південного військового округу (ПВО) у складі ЗС РФ, який є одним із найсильніших військових округів країни.

Південний військовий округ (ПВО) Збройних Сил Росії складається з двох зведених армій, одна з яких орієнтована на південно-західний напрямок, охоплюючи Чорноморський регіон, а друга орієнтована на південний схід, охоплюючи Каспійський регіон. У цьому районі розташовано близько 30 мотострілецьких, артилерійських, ракетних та інших бригад, а також чотири бази армійської та тактичної авіації загальною чисельністю до 100 тис.

⁵⁷ Черницька С.Ю. Геополитические особенности Каспийского региона // АНИ: экономика и управление. 2017. №3 (20). URL <https://cyberleninka.ru/article/n/geopoliticheskie-osobennosti-kaspiyskogo-regiona-1>

військовослужбовців⁵⁸.

Докладаються значні зусилля для зміцнення інфраструктури в Південному військовому окрузі (ПВО), зміцнюючи російські військові бази в таких регіонах, як Абхазія, Південна Осетія та Вірменія. Ці зусилля мають стратегічне значення для Росії, зокрема для зміцнення її позицій на Південному Кавказі та в ширшому Чорноморському регіоні.

Чорноморський флот і Каспійська флотилія ВМС Росії підпорядковуються оперативному командуванню Південного військового округу (ПВО) і відіграють вирішальну роль у просуванні геополітичних цілей Росії. Найближчим часом

планується значно посилити Каспійську флотилію. До 2020 року флотилія повністю оновила флот, включивши 16 нових бойових кораблів і суден забезпечення. Зокрема, йдеться про впровадження двох корветів типу

"Дагестан", оснащених універсальними ракетними комплексами корабельного базування "Калібр-НК", здатними вражати надводні та наземні цілі на дальності до 300 км. Це розширення відображає основні обов'язки Каспійської флотилії,

які охоплюють охорону російського Каспійського узбережжя, підтримку нафтогазової промисловості країни в північній частині Каспійського моря та сигналізацію впливу Росії на Азербайджан і Туркменістан для стримування будь-

яких енергетичних проєктів, які можуть суперечити інтересам Росії. У заявах представників російського уряду навіть йдеться про можливе використання військової сили для запобігання будівництву «ТрансКаспійського»

газопроводу⁵⁹.

Серед держав Каспійського регіону Азербайджан виділяється своїми

⁵⁸ Коломієць О. Аналіз сучасного міжнародного тероризму та його найближчий прогноз / О. Коломієць // Проблеми міжнародних відносин : зб. наук. праць КиМУ. - Київ : КиМУ, 2011. - Вип. 3. - С. 223

⁵⁹ Коломієць О.В. Концепт міжнародної безпеки в контексті глобалізації : монографія / О.В. Коломієць. - Київ : Видавництво КиМУ, 2013. С. 32.

активними та значними зусиллями у розвитку своїх збройних сил, послідовним збільшенням військових витрат. Програми модернізації збройних сил Азербайджану передбачили придбання різних засобів від України, Росії, Ізраїлю та Туреччини, включаючи літаки, танки, ракетні системи, безпілотні літальні апарати (БПЛА) та бронетранспортери. Крім того, Азербайджан зробив кроки до розвитку вітчизняної оборонної промисловості та співпраці з іноземними партнерами, зокрема Туреччиною та Ізраїлем. Це дозволило виробляти широкий спектр озброєння та військової техніки.

Казахстан може похвалитися значною військовою присутністю в Каспійському регіоні, зосереджуючись на оновленні свого флоту новими моделями військово-морської техніки. Казахстанське суднобудівне підприємство «Уральський завод «Зеніт» у співпраці з Росією розпочало виробництво ракетних катерів типу «Казахстан», оснащених протикорабельними ракетними комплексами «Уран-Е» російського виробництва з дальністю пуску ракет 130 км. У планах на майбутнє – придбання кораблів типу корвет для ВМС Казахстану⁶⁰.

Незважаючи на заявлену нейтральну позицію, Туркменістан активно нарощує свій військовий потенціал у Каспійському регіоні, щоб забезпечити безпеку своїх енергетичних проєктів. Нещодавно Туркменістан придбав у Туреччини два патрульні катери УТКВ-400 і у Росії два ракетно-артилерійські катери з протикорабельними ракетами «Уран-Е»⁶¹.

Іран, прагнучи захистити свої інтереси в Каспійському регіоні, також вжив заходів для підготовки до потенційних загроз з боку Сполучених Штатів і їх

⁶⁰ В Казахстані спустили на воду два нових катера для прикордонників URL: <https://mil.in.ua/uk/news/v-kazahstani-spustily-na-vodu-dva-novyh-katera-dlya-prykordonnykiv/>

⁶¹ ВМС Туркменії отримали два російських ракетних катера URL: <https://mil.in.ua/uk/d0-b2-d0-bc-d1-81-d1-82-d1-83-d1-80-d0-ba-d0-bc-d0-b5-d0-bd-d1-96-d1-97-d0-be-d1-82-d1-80-d0-b8-d0-bc-d0-b0-d0-bb-d0-b8-d0-b4-d0-b2-d0-b0-d1-80-d0-be-d1-81-d1-96-d0-b9-d1-81-d1-8c-d0-ba-d0-b8/>

союзників, особливо враховуючи можливість ударів через територію та повітряний простір Азербайджану, а також стримати дії Азербайджану та Туркменістану з розробки шельфових покладів нафти і газу в умовах незавершеності процесу розподілу Каспійського моря. З цією метою керівництво Ірану піклується про оснащення ВМС країни новими бойовими кораблями (в т. ч. корветами та ракетними катерами) власного виробництва. Крім того, розглядається можливість розробки та прийняття на озброєння надмалих підводних човнів.

Протягом останніх років, в рамках демонстрації сили, Іран провів декілька військово-морських навчань в районах нафтогазових промислів Азербайджану та Туркменістану, що створило небезпечні прецеденти виникнення конфліктних ситуацій⁶².

Таким чином, можна зробити висновок, що сукупність геополітичних особливостей Каспійського регіону, особливо таких, як перетин енергетичних та транспортних артерій, що пов'язують Північ та Південь, Схід та Європу; наявність великих запасів вуглеводнів; невирішений правовий статус Каспію, а також питання територіальної власності; роблять цей регіон найімовірнішим для зіткнення інтересів світових геополітичних гравців. Більше того, такі особливості, характерні для практично всіх приКаспійських держав, як незмінність влади та низка внутрішніх проблем, призводять до того, що виникає високий рівень загрози насильницької зміни правлячого режиму. А близькість вогнищ напруженості, таких, як Сирія та Афганістан, створюють високий рівень терористичної загрози.

2.2. Регіональна співпраця в басейні Каспійського моря

⁶² Каспійський та Чорноморський регіони як геополітичне перехрестя між Заходом та Росією // Незалежний аналітичний центр геополітичних досліджень «Борисфен Інтел». 22.02.2013. URL: https://hintel.org.ua/nash_archiv/arxiv-geopolitika/kaspijskij-i-chemomorskij-regiony-kak-geopoliticheskij-perekrestok/

Іран, намагаючись захистити свої інтереси в Каспійському регіоні, вжив активних заходів, щоб підготуватися до потенційних загроз з боку Сполучених Штатів та їхніх союзників. Це включає занепокоєння щодо можливих ударів з території та повітряного простору Азербайджану. Іран також має на меті відмовити Азербайджан і Туркменістан від розробки морських нафтогазових проєктів через поточні складнощі навколо поділу Каспійського моря. Щоб вирішити ці занепокоєння, керівництво Ірану зосередилося на посиленні військово-морського флоту країни шляхом виробництва нових військових кораблів, таких як корвети та ракетні катери. Крім того, вони вивчають розробку та потенційне прийняття озброєння надмалих підводних човнів⁶³.

В останні роки Іран проводив військово-морські навчання в багатих нафтою і газом районах Азербайджану та Туркменістану як демонстрацію сили. Ці дії створили серйозні прецеденти, які можуть призвести до конфліктів у регіоні.

Увага Каспійського регіону до регіональної співпраці з'явилася на початку 1990-х років, коли при Каспійські країни стикалися з викликами, пов'язаними з державним будівництвом, визначенням національних інтересів і розробкою політики. Незважаючи на новий незалежний статус, ці держави мають спільну радянську спадщину, історичні зв'язки, спільну інфраструктуру, економічну спеціалізацію та культурні зв'язки. Ці фактори створюють основу для регіональної інтеграції в Каспійському регіоні⁶⁴.

Російські дослідники Г. Косов і В. Литвішко виділяють чотири основні періоди в еволюції транскордонного співробітництва в Каспійському регіоні:

1) ігнорування необхідності регіонального співробітництва (кінець 1980-х – перша половина 1990-х років): передчасний запуск регіональних інтеграційних

⁶³ Васильєв Г. Ю. Підтримка міжнародної безпеки – глобальна проблема людства. Вісник Національного університету "Юридична академія України імені Ярослава Мудрого". Серія: Філософія, філософія права, політологія, соціологія. Харків, 2014. № 2. С. 155.

⁶⁴ Жильцов С.С. Политика России в Каспийском регионе: итоги последнего десятилетия // Вестник Каспия. 2003. №4 (42). URL: http://www.caspinfo.ru/library/bulletin/caspvk/4_42.html

проектів на тлі загострення економічної конкуренції між приКаспійськими державами. Ці держави шукали партнерів серед позарегіональних гравців, щоб зміцнити свою незалежність від Росії;

2) посилення позарегіонального співробітництва (від середини 1990-х до середини 2000-х років): протягом цього періоду статус Каспію як центру енергетичних ресурсів набув особливого значення. Виникла конкурентна динаміка між Заходом і Росією. Росія стала основним конкурентом, зокрема американським інтересам у Каспійському морі, враховуючи, що більшість нафтопроводів із приКаспійських держав проходили через територію Росії. Зовнішні та внутрішні зацікавлені сторони мали на меті створити альтернативні шляхи транспортування Каспійської нафти на світові ринки. Активну роль у цій геополітичній грі відігравали міжнародні транснаціональні корпорації (ТНК);

3) посилення інтеграційної мотивації (з початку 21-го століття): Каспійський регіон спостерігав збільшення дискусій та форумів, присвячених розвитку регіонального співробітництва, підвищення ефективності транскордонного співробітництва та майбутньої траєкторії розвитку Каспійської держави. У цих дискусіях розглядається стратегічне значення регіональних інтеграційних структур, альтернативних регіональних об'єднань, механізмів активізації регіонального співробітництва.

Організація регулярних зустрічей на вищому рівні між главами держав у Каспійському регіоні підкреслює серйозний розгляд регіональної інтеграції як важливого варіанту розвитку регіону в 21 столітті;

4) етап сучасного розвитку та посилення участі Ірану є результатом скасування санкцій, що призвело до того, що Ісламська Республіка Іран відіграє більш активну роль в ініціативах регіонального співробітництва, включаючи ті, що мають транскордонні наслідки⁶⁵.

⁶⁵ Косов Г.В., Литвишко О.М. Каспійский регион в системе международных регионов // Вестник Волгоградского государственного университета. Серия 4: История. Регионоведение. Международные отношения. 2015. № 20 (6). С. 116.

Однією з початкових інтеграційних пропозицій між прикаспійськими країнами була ідея створення Організації Каспійського економічного співробітництва (ОКЕС). Це поняття було представлено колишнім президентом Ірану А. Рафсанджані під час міжурядової конференції 1992 року. Незважаючи на подальші дискусії, прибережні держави не змогли завершити домовленості під час спеціальної конференції, що відбулася в Тегерані через кілька місяців. Через два роки російська сторона на зустрічі в Москві за участю представників «Каспійської п'ятірки» запропонувала створити спеціалізовану міжурядову організацію з Каспійського співробітництва⁶⁶.

Проте в цей період прибережні держави були зосереджені насамперед на формуванні своїх національних концепцій щодо визначення міжнародно-правового статусу Каспію. Це відволікало їх увагу від можливостей спільної роботи з розвитку економічного потенціалу регіону. Хоча питання залучення іноземних інвестицій для нафтогазової галузі було вирішено, це не призвело до зближення економічних інтересів країн Каспійського басейну⁶⁷.

Росія залишається послідовною в підтримці ідеї ОКЕС (Організації Каспійського економічного співробітництва), головним чином з метою досягнення повного контролю над Каспійськими енергетичними ресурсами. Азербайджан і Казахстан приєднуються до Росії в реалізації цієї ініціативи, тоді як позиція Туркменістану менш чітка. Іран, незважаючи на свою зацікавленість у регіональній економічній співпраці, висловлює занепокоєння щодо потенційного домінування Росії в такій організації. Спочатку Іран пропонував розмістити штаб-квартиру ОКЕС у Тегерані, але ця пропозиція втратила актуальність через специфіку геополітичного становища Ірану, зокрема пов'язану з його ядерною програмою.

У 1995 році під час першої зустрічі для обговорення статусу Каспійського

⁶⁶ Поручник А. М., Сейфоллахі М. Україна — Іран: через довіру до партнерства : монографія / А. М. Поручник, М. Сейфоллахі. — К. : КНЕУ, 2011. С. 54.

⁶⁷ Сальгін В.И., Сафарян А.В. Современные международные экономические отношения в Каспийском регионе. Москва: МГИМО-Университет, 2005. 240 с.

моря в Алма-Аті, Казахстан, Азербайджан і Туркменістан, виступили за демілітаризацію Каспію та використання його виключно в мирних цілях. Згодом ці країни переглянули свою позицію, тепер вважаючи присутність військово-морських сил на Каспії вирішальною для забезпечення операцій з видобутку нафти і газу на Каспійському шельфі⁶⁸. Наразі Росія має найбільшу військово-морську групу на Каспії, а Іран займає друге місце за кількістю розміщених кораблів. Отже, політика Росії та Ірану суттєво впливає на безпекову ситуацію в регіоні⁶⁹.

У 2003 році Росія виступила з ідеєю створення угруповання «Касфор», яке об'єднало б військово-морські сили при Каспійських державах. Цей оперативний військовий підрозділ, аналогічний чорноморському «Блексіфор», мав виконувати функції різних військових структур, у тому числі прикордонних військ і сил спеціального призначення, при протидії реальним загрозам регіональній безпеці в Каспійському морі⁷⁰.

Проте як проєкт «Ініціатива Каспійської варті», запропонований Сполученими Штатами в тому ж році, так і російський проєкт суперечили принципу невтручання, прийнятого «Каспійською п'ятіркою» щодо регіональної безпеки. Незважаючи на ці невдачі проєкту, прибережні держави продовжували зміцнювати свою співпрацю в охороні державних кордонів у Каспійському морі. Двостороннє співробітництво між Росією-Казахстаном і Росією-Азербайджаном розширилося, вийшовши на новий рівень у 2015 році з першими тристоронніми військовими навчаннями. Підписання Угоди про безпеку в Каспійському морі в 2010 році ще більше проклало шлях для посилення військової співпраці між

⁶⁸ Интеграционные инициативы в Каспийском регионе <https://www.avekon.org/papers/1221.pdf>

⁶⁹ Parkhomchik L. Caspian Region Integration Initiatives: Trends and Prospects // Proceedings of International Conference of Eurasian Economies. 2015. P. 809

⁷⁰ Мамедов Д. Каспийский страж взял верх // Военно-промышленный курьер. 2006. №36. С. 28.

«Каспійською п'ятіркою»⁷¹.

У жовтні 2015 року командири ВМС Росії, Казахстану, Азербайджану та Ірану планують взяти участь у консультаціях щодо створення системи колективної безпеки в Каспійському морі. Під час цієї найближчої зустрічі країни-учасниці розглянуть можливість створення багатостороннього консультативного органу, відомого як Комітет командувачів Військово-морськими силами при Каспійських державах. Також розглядатимуть підписання Угоди про запобігання інцидентам у Каспійському морі⁷².

У грудні 2021 року лідери Казахстану та Узбекистану підписали «Декларацію про союзницькі відносини між Республікою Узбекистан і Республікою Казахстан»⁷³. Ця декларація окреслює плани щодо кількох міждержавних консультативних рад за участю президентів, глав закордонних справ та представників парламенту, зосереджених на сприянні економічній та політичній співпраці. Хоча в декларації розглядаються проблеми регіональної безпеки в світлі подій в Афганістані, акцент залишається на економічних питаннях. Узбекистан, як сусід Афганістану, прагне зміцнювати співпрацю з Афганістаном у боротьбі з тероризмом і наркотиками, а також брати участь у гуманітарних місіях ООН в Афганістані. Оскільки Казахстан є найбільшою країною регіону з виходом до Каспійського моря, він прагне посилити участь Узбекистану в Каспійській співпраці.

Загальна тенденція в рамках моделі тюркської інтеграції, сформульована в

⁷¹ Lemon, Edward and Bradley Jardine. "Central Asia's Multi-Vector Defense Diplomacy." Keenan Cable, no. 68 (June 2021): 2. <https://www.wilsoncenter.org/sites/default/files/media/uploads/documents/KI210601cable%2068v1r3.pdf>

⁷² Parkhomchik L. Caspian Region Integration Initiatives: Trends and Prospects // Proceedings of International Conference of Eurasian Economies. 2015. P. 809.

⁷³ Декларация о союзнических отношениях между Республикой Узбекистан и Республикой Казахстан от 06.12.2021 URL: https://uza.uz/ru/posts/deklaraciya-o-soyuznicheskix-otnosheniyax-mezhdu-respublikoy-uzbekistan-i-respublikoy-kazaxstan_326819

стратегії «Тюркський світ – бачення 2040», прийнятій у листопаді 2021 року, підкреслює посилений акцент на економічних питаннях і меншу увагу на мові, релігії та військовій співпраці. Такий підхід покликаний уникнути потенційних розбіжностей і підтримувати позитивні відносини з сусідніми країнами, особливо Китаєм і Росією. Підкреслення економічної інтеграції також дозволяє тюркським країнам залучати інші регіональні держави, такі як Іран та Вірменія. Так, у Москві очікується зустріч спецпредставників Туреччини та Вірменії з метою вирішення комунікаційних та прикордонних питань переміщення товарів і пасажирів.⁷⁴

На завершення, подальший розвиток транскордонного співробітництва, наголошуючи на узгодженості між прикаспійськими державами в ключових стратегічних питаннях, включаючи економічну співпрацю та безпеку, готовий сформувати транскордонний регіон Каспійського моря. Однак варто відмітити, що в майбутніх інтеграційних проєктах питання безпеки приділяють відносно мало уваги.

2.3. Основні інтереси зовнішніх акторів у Каспійському регіоні

Після розпаду Радянського Союзу наприкінці 1991 року Каспійський регіон почав поступове перетворення на значний геополітичний і геоekonomічний фактор. Одним із ключових зовнішніх факторів, що впливає на Каспійський регіон, є розширення кола країн із власними геополітичними та геоekonomічними інтересами в цьому регіоні на початку 21 століття. Стратегічне значення регіону для глобальної, зокрема європейської, безпеки зросло через його географічне положення та зростаюче значення Каспійських енергетичних ресурсів. Хав'єр Солана підкреслив цю важливість ще в 1997 році, коли він

⁷⁴ «Тюркський світ та інтеграція Каспійського регіону // Український інститут стратегій глобального розвитку і адаптації. 28 грудня 2021. URL: <https://uisgda.com/ua/tyurkskij-mir-i-integraciya-kaspijskogo-regiona.html>

заявив у Баку, що "Європа не буде повністю безпечною, доки країни Кавказу залишатимуться поза європейською безпекою (системою)"⁷⁵.

Поряд із традиційними геополітичними гравцями, такими як Росія, США, Велика Британія, Туреччина та Іран, Франція, Німеччина, Китай, Японія, Пакистан, Саудівська Аравія, Ізраїль та деякі інші країни стають все більш політично та економічно активними в регіоні. Ця багатогранна участь ускладнює ситуацію в регіоні та залежить від інтересів контролю над регіональними енергетичними ресурсами та маршрутами їх транспортування⁷⁶.

Слід зазначити, що серед визначних геополітичних гравців, які формують майбутнє Великого Близького Сходу та впливають на геополітичні зрушення на пострадянському просторі, виділяється Туреччина. Після розпаду радянського геополітичного порядку в 1991 році Туреччина скористалася можливістю зміцнити свій геополітичний вплив на Кавказі та в Центральній Азії, враховуючи її унікальне геостратегічне положення як країни, що охоплює як Європу, так і Азію. Ця позиція разом із її зв'язками з євроатлантичними військово-політичними структурами та модернізованою, європеїзованою, але традиційно мусульманською ідеологією дозволила Туреччині відігравати особливу роль у геополітичному ландшафті Каспійського регіону, що розвивається.

Географічно Нагірний Карабах розташований на перехресті транзитних торгових шляхів між Кавказом, Азією та Європою. Оскільки регіон геополітично може контролювати Вірменію та Іран, він завжди підтримував інтерес великих держав. Крім того, регіон, багатий на родовища корисних копалин, є зростаючою цінністю Закавказзя, оскільки він постачає значну частину продовольчих товарів Кавказу. З іншого боку, близькість Каспійського басейну до багатих природних ресурсів і запасів енергії виявляє іншу важливість. З цієї причини його хочуть взяти під контроль держави, які хочуть бути сильним гравцем на міжнародній

⁷⁵ Парвин Д. Каспийский регион в международно-геополитической системе начала XXI века

⁷⁷ Россия и мусульманский мир. 2010. №10. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/kaspiyskiy-region-v-mezhdunarodno-geopoliticheskoy-sisteme-nachala-xxi-veka>.

⁷⁶ Там само.

арені⁷⁷.

Відповідно до принципів міжнародного права, територія однієї країни була окупована іншою країною в результаті інтенсивних зусиль, і корінні жителі цього регіону були витіснені зі своїх домівок в результаті років гноблення та переслідувань, і багато з них втратили життя. Завдяки підтримці Росії ці незаконні дії Вірменії були викриті і навіть легалізовані. Перед обличчям такого несправедливого ставлення Вірменії Туреччина не залишила Азербайджан у спокої, відстоювала свою правоту в питанні Нагірного Карабаху і стояла на її стороні. Це навіть допомогло Азербайджану висловити перед Європою право на Нагірний Карабах і дозволило Азербайджану відкритися на захід.

В цьому контексті, що має зробити Азербайджан, так це винести проблему на порядок денний Ради Безпеки ООН шляхом здійснення дипломатичних кроків і вирішити проблему на цій платформі. В іншому випадку Вірменія своїми незаконними діями, швидше за все, офіційно претендуватиме на стратегічно важливий регіон Нагірного Карабаху, так само як вона змогла змусити багато країн визнати геноцид вірмен – навіть якщо він був доведений несправедливим – шляхом встановлення дипломатичних зв'язків, особливо з США, Франції та Росії, в рамках ментальності діаспори⁷⁸.

Зростаючий інтерес Китаю до Каспійського регіону протягом останніх двох десятиліть можна пояснити насамперед занепокоєнням щодо потенційного розширення геополітичного контролю США в регіоні та вторгнення американського впливу на його кордони. Крім того, оскільки Китай суттєво збільшив імпорт нафти та нафтопродуктів за останні роки, він прагне забезпечити доступ до Каспійських запасів нафти та газу, тим самим підвищуючи свою енергетичну безпеку. Китай має фундаментальні

⁷⁷ Carpenter S., Walker B., Anderies J. M., Abel N. From metaphor to measurement: resilience of what to what? *Ecosystems*. 2001. Vol. 4(8). Pp. 765

⁷⁸ Türkiye'nin Dağlık Karabağ Politikası URL: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/odam/issue/60954/905482>.

геоекономічні та геополітичні інтереси в регіоні, з особливим акцентом на східній частині. Така орієнтація стосується потенціалу китайсько-казахстанської та китайсько-туркменської співпраці, яка значно розширить ресурсну базу Китаю для його енергетичного сектора. Однак відновлення участі США в Центральній Азії може поставити під сумнів цей аспект політики Китаю, потенційно відновивши інтерес Китаю до російських енергетичних ресурсів. Отже, у поточному столітті Китай приділяє значну увагу поглибленню співпраці з Росією та державами Центральної Азії як на двосторонній основі, так і через Шанхайську організацію співробітництва (ШОС)⁷⁹.

Протягом останніх двох десятиліть Каспійський регіон набув значного геополітичного значення для Заходу, особливо Сполучених Штатів. США розглядають Каспійську нафту як додаткове джерело енергії, до якого можна залучитися, якщо поставки в Перську затоку постануть під загрозою. Крім того, американські інтереси в Центральній Азії та регіоні Каспійського моря ґрунтуються на бажанні тримати своїх союзників, зокрема Західну Європу та Японію, подалі від потенційних супротивників. Сполучені Штати прагнуть віддалити країни Центральної Азії від російського впливу і, зрештою, зменшити їхнє приєднання до Росії, тим самим зменшуючи здатність Росії створювати геополітичний виклик. Зростання впливу США в Центральній Азії, особливо після подій 11 вересня 2001 року та початку війни з тероризмом в Афганістані, забезпечило Вашингтону геополітичну перевагу над Китаєм, Іраном, Південно-Західною Азією, Південною Азією і навіть Росією⁸⁰.

Багато років тому азербайджанські політики та аналітичні центри

⁷⁹ Парвин Д. Каспийский регион в международно-геополитической системе начала XXI века // Россия и мусульманский мир. 2011. №10. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/kaspiyskiy-region-v-mezhdunarodno-geopoliticheskoy-sisteme-nachala-xxi-veka>.

⁸⁰ Черницька С.Ю. Геополитические особенности Каспийского региона // АНИ: экономика и управление. 2017. №3 (20). URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/geopoliticheskie-osobennosti-kaspiyskogo-regiona-1>

помітили, що Китай надав зброю Вірменії⁸¹. В останні роки Азербайджан також придбав важку реактивну систему залпового вогню «Полонез», спільну розробку Китаю та Білорусі, яка може запускати ракети⁸².

Як і Росія, Китай має збройні угоди з обома сторонами конфлікту в Нагірному Карабасі. Однак Китай дуже стриманий у цій сфері і не робить публічних заяв. У той же час Китай все активніше співпрацює з Азербайджаном і Вірменією відповідно.

Політична система Азербайджану, якою керують сильні люди, має схожість із системою Китаю та Росії. Алієв перебуває при владі в Азербайджані протягом багатьох років після того, як прийняв владу від свого батька, колишнього лідера радянської комуністичної партії. Також Алієв часто відвідує Китай, він брав участь у саміті «Один пояс, один шлях», який проходив у Пекіні у квітні минулого року. Подібно до своїх відносин з Росією, Китай також зміцнює зв'язки з правлячою партією Азербайджану.

Китай зацікавлений у нафтових і газових ресурсах Азербайджану і навіть хоче брати участь у деяких місцевих енергетичних проєктах. Китай також намагається інвестувати в порт Каспійського моря в столиці Кафі Баку. Хоча Huawei стикається з дедалі більшими бойкотами на Заході та в інших частинах світу, китайський телекомунікаційний гігант стає все більш активним в Азербайджані, і його бізнес там розвивається⁸³.

Південний Кавказ відіграє важливу роль у просуванні Китаєм своїх проєктів «Один пояс, один шлях» через його географічну близькість до Європи,

81 As Azerbaijan claims final victory in Nagorno Karabakh, arms trade with Israel comes under scrutiny URL: <https://edition.cnn.com/2023/10/04/middleeast/azerbaijan-israel-weapons-mime-intl/index.html>

82 Azerbaijan Agrees To Buy Arms From Belarus <https://caspiannews.com/news-detail/azerbaijan-agrees-to-buy-arms-from-belarus-2018-11-21-16/>

83 Dillon M., Neal A. (Eds.) Foucault on Politics, Security and War. Palgrave Macmillan, 2008, p. 43

Близького Сходу, Росії та Центральної Азії. Після перетину Каспійського моря через Центральну Азію китайські товари та товари можуть дістатися до Європи та Близького Сходу через Південний Кавказ. Це також розглядається як ще один важливий варіант для китайського наземного проекту «Один пояс, один шлях» для зменшення його залежності від Росії та навіть замінити Росію⁸⁴.

США та Росія все ще можуть знайти спосіб співпрацювати в мирному питанні на Південному Кавказі, де їхні інтереси, принаймні частково збігаються. Але на даний момент у Заходу є стимул для просування цього вирішення конфлікту. Сполучені Штати передали Брюсселю підтримку вірменсько-азербайджанських мирних переговорів, і, незважаючи на деякі періодичні перерви, президент Європейської ради Шарль Мішель очолив помітну та життєздатну альтернативу переговорному шляху, який раніше вів Москва. Основним недоліком угоди є те, що Європейському Союзу (ЄС) важко стримувати військову ескалацію або чинити тиск, щоб припинити блокаду Лачинського коридору. Економічні санкції є непривабливим варіантом для Європи, оскільки ЄС сподівається подвоїти імпорт природного газу з Азербайджану до 2027 року⁸⁵.

США мають величезний вплив на Туреччину; як найближчий союзник Азербайджану, Туреччина надала вирішальну допомогу Баку в його військових операціях навколо Нагірного Карабаху. США мають засоби, щоб стримати Туреччину та Азербайджан від ескалації військових операцій проти Вірменії.

⁸⁴ 纳卡冲突与中国在南高加索利益 <https://www.voachinese.com/a/china-and-nagorno-karabakh-conflict-20201017/5625386.html>

⁸⁵ Donno R. Building national resilience: Survive crisis, seize opportunity, prepare for change. Booz Allen Hamilton, Inc., 2017. URL: https://www.boozallen.com/content/dam/boozallen_site/dig/pdf/white_paper/building-national-resilience.pdf

використовуючи загрозу цілеспрямованих санкцій та скорочення військової допомоги.

Залишений сам по собі статус-кво навколо Нагірного Карабаху є небезпечним. Це підриває міжнародні інституції, включно з Міжнародним судом, найвищим судом ООН, який наказав Азербайджану вжити всіх доступних

йому заходів для забезпечення безперешкодного пересування в Нагірний Карабах і з нього. Це створює небезпечний прецедент для майбутніх конфліктів, запускаючи тактику примусових переговорів, яка нагадує гуманітарний шантаж:

місцеве населення повинно прийняти умови, інакше зіткнеться з дедалі складнішими умовами через обмеження на їжу, паливо та основні постачання. Яким би не був привід для блокади — Азербайджан каже, що Лачинський коридор використовувався для транспортування зброї та сировини з місцевих гірничодобувних підприємств — ці претензії можуть бути висунуті через міжнародні суди чи арбітраж⁸⁶.

Жорстока реальність полягає в тому, що на даний момент Сполучені Штати та Європейський Союз мало що можуть зробити, щоб запобігти етнічній чистці вірмен, підкреслюючи провал політики Заходу на Південному Кавказі. Однак, в ідеалі за підтримки ООН, вони повинні вивчити варіанти виходу тристоронньої угоди з-під контролю Росії та розміщення її під більш

широкою міжнародною парасолькою. Це завдячило б життєво важливим комунікаційним лініям повністю потрапити під вплив Кремля. Інший можливий підхід до вирішення конфлікту може передбачати офіційну денонсацію урядом

Пашиняна угоди 2020 року та участь у прямих переговорах з Азербайджаном і

⁸⁶ Lara Setrakian. What's at Stake in Nagorno-Karabakh: U.S. Interests and the Risk of Ethnic Cleansing URL: https://www.wilsoncenter.org/sites/default/files/media/uploads/documents/KI_2302329_Cable%2081-V1r1.pdf

Туреччиною, щоб розблокувати регіональні транспортні маршрути на справедливих умовах, тим самим відсуваючи Росію. тим не менш,

Варто зазначити, що 19 вересня в день початку військової операції Азербайджану – міністр оборони Росії Сергій Шойгу розпочав візит до Тегерана, щоб, серед іншого, отримати зелене світло Ірану на відкриття коридору. Однак

зусилля Росії могли виявитися невдачливими, оскільки посол Ірану Мехді Собхан підтвердив прихильність Тегерана територіальній цілісності Вірменії під час зустрічі з Пашиняном 25 вересня. У цій складній ситуації більша участь

США та ЄС є важливою для протидії розширенню впливу Росії в регіоні. Поки що лише Франція, наслідуючи приклад Ірану, вирішила відкрити консульство у вірменській провінції Сюнік, а ЄС розгорнув моніторингову місію у вірменських поселеннях уздовж кордону з Азербайджаном, визнаючи чутливість ситуації на місці⁸⁷.

На відміну від Сполучених Штатів, країни Європейського Союзу (ЄС) у Каспійському регіоні в першу чергу мотивовані економічними інтересами. Їхня головна мета – забезпечити свою енергетичну безпеку для 21 століття. Поява нових постачальників нафти і газу, таких як Азербайджан, Казахстан і Туркменістан, може значно зменшити залежність Європи від близькосхідних і російських джерел енергії. Другорядною метою провідних країн ЄС у регіоні є підтримка та розширення власної нафтовидобувної промисловості за допомогою діяльності їхніх нафтових компаній у більш багатих на ресурси родовищах за межами їхніх кордонів. Усі три країни Південного Кавказу приєдналися до групи з 17 країн, що є частиною розширення Європейського Союзу на Схід у 2004 році, які підготували та підписали комплексні програми співпраці з ЄС. У жовтні 2006 року з цими країнами було підписано оновлені Угоди про партнерство та співпрацю в рамках Європейської політики сусідства (ЄПС), враховуючи специфічні інтереси кожної кавказької нації в програмі дій Європейської

⁸⁷ Can The US Work With Russia In Nagorno-Karabakh? URL: <https://responsiblestatecraft.org/armenia-azerbaijan-nagorno-karabakh/>

політики сусідства⁸⁸

Окремої уваги заслуговує аналітико-прогностичний підхід, який дає змогу автору сформулювати гіпотези щодо можливостей мирного вирішення конфлікту.

Це ґрунтувалося на поглибленому аналізі первинних матеріалів і поточного геополітичного ландшафту світу та Каспійського регіону. Використовуючи цей підхід, було визначено основні сценарії розвитку Каспійського моря.

Перший сценарій передбачає продовження поточних політичних трендів серед усіх значущих акторів. Відносини між Росією та США в регіональному контексті стають все більш конфронтаційними. Авторитарні режими в регіоні проводять свою зовнішню політику в умовах напруженості між Росією та Заходом. Той факт, що він має дуже багаті поклади енергетичних ресурсів, змусив США переключити свою увагу на цей регіон. Вашингтон має дві важливі цілі в цьому відношенні: перша полягає в тому, щоб розвивати енергетику Каспійського басейну як альтернативу обсягам енергії в Перській затоці, а друга полягає в тому, щоб Каспійська нафта і газ потрапляли на ринки Заходу, не проходячи через Росію або Іран.

Тому Сполучені Штати зіграли важливу роль у переконанні лідерів Азербайджану, Казахстану та Туркменістану схвалити нову трубопровідну систему, що з'єднує Туреччину та Середземномор'я з Каспійським регіоном. Крім того, США мають на меті обмежити мобільність Росії в Грузії та захистити стратегічну позицію цієї країни. Щоб скористатися своїм становищем, вона надала значну допомогу цій країні для модернізації її військових сил.

З іншого боку, США почали надавати різні форми військової підтримки при Каспійським державам (крім Росії). Це включає продаж або передачу

⁸⁸ Старвин Д. Каспійський регіон в міжнародно-геополітичній системі на початку XXI століття // Росія і мусульманський світ. 2011. №10. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/kaspiyskiy-region-v-mezhdunarodno-geopoliticheskoy-sisteme-nachala-xxi-veka>.

військового обладнання, регулярні візити високопосадовців, навчання військового персоналу та спонсорство спільних військових навчань⁸⁹.

Другий сценарій передбачає посилення російської участі в Каспійській політиці, прагнення створити безпекову та економічну структуру під керівництвом Росії та культивувати проросійську опозицію в регіоні, серед інших заходів.

Третій сценарій передбачає відносно швидкий вихід США з регіону, тоді як Росія посилить свою економічну та військову присутність. Ймовірним результатом можуть бути одночасні локальні конфлікти, виснаження ресурсів, загрози територіальній цілісності, насильницькі зміни режиму тощо⁹⁰.

Висновки до розділу 2

Таким чином, основною геополітичною характеристикою Каспійського регіону є його енергетичне значення для європейських країн, Російської Федерації та Сполучених Штатів. Такі фактори, як конвергенція енергетичних і транспортних шляхів, що з'єднують Північ і Південь, Схід і Європу, значні запаси вуглеводнів, неврегульованість правового статусу Каспійського моря, територіальні суперечки роблять цей регіон потенційною точкою для інтересів глобальних геополітичних гравців. Крім того, спільні риси багатьох прикаспійських держав, включаючи політичну стабільність і внутрішні проблеми, сприяють підвищеному ризику насильницької зміни режиму. Близькість зон конфлікту, таких як Сирія та Афганістан, також підвищує загрозу тероризму. Для Росії Каспій є частиною її найближчого оточення, її ближнього зарубіжжя, як його колись визначали, і вона традиційно здійснювала там свою гегемонію без особливого протидії.

⁸⁹ Paylaşılmayan Bölge: Hazar URL: https://tasam.org/tr-TR/Icerik/668/paylasilamayan_bolge_hazar

⁹⁰ Миллер Н. Каспийский регион: проблемы и перспективы // Россия и мусульманский мир. 2010. №2. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/kaspiyskiy-region-problemy-i-perspektivy>

Зміна глобального геополітичного ландшафту підкреслила стратегічні переваги, які ця частина географії Азії може запропонувати тим, хто забезпечить доступ до вод і навколишніх земель. Величезні енергетичні ресурси та сполучення між північчю та півднем і сходом і заходом привернули увагу до регіону великих держав світу, які змагаються за глобальну гегемонію. Через своє географічне розташування Каспій також становить центральний інтерес для європейської енергетичної безпеки, хоча ланцюг постачання з цього регіону традиційно перебуває під контролем Росії. Однак протягом останнього десятиліття або близько того ЄС стає все більш амбітним у плануванні Каспійських трубопроводів.

Поточна ситуація в регіоні Каспійського моря та відсутність регіональної співпраці є джерелом серйозного занепокоєння щодо безпеки в регіоні. Хоча інтеграційні процеси в регіоні активні, вони переважно зосереджені навколо енергетичної та економічної співпраці. Аспектам регіональної безпеки приділяється порівняно недостатньо уваги під час міждержавної співпраці в Каспійському регіоні, незважаючи на одночасне нарощування військового потенціалу всіма державами регіону. Останні події, такі як укладення угоди про правовий статус вод, сприяють збереженню стабільності та розвитку співпраці, що дає підстави для оптимізму. Але зовнішні фактори можуть змінити поточний баланс.

НУБІП України

НУБІП України

РОЗДІЛ 3. ВИКЛИКИ ТА ЗАГРОЗИ БЕЗПЕЦІ КАСПІЙСЬКОГО РЕГІОНУ. ШЛЯХИ ВИРІШЕННЯ ПРОБЛЕМ РЕГІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ

3.1. Проблема визначення політико-правового статусу Каспійського

моря

В останні десятиліття все більша увага приділяється дослідженню викликів і складності Каспійського регіону, що зумовлено як його геополітичною, так і економічною важливістю. Стратегічне розташування, привабливість енергетичних ресурсів і постійна невизначеність навколо міжнародного політичного та правового статусу Каспійського моря створили унікальний геополітичний ландшафт. Він став об'єктом глобального геополітичного інтересу, викликавши дипломатичне змагання між великими світовими державами, такими як Росія, США, Китай та ЄС, за контроль над природними ресурсами та транспортними шляхами⁹¹.

У цьому геополітичному контексті потенціал для збереження колективної безпеки залежить від створення міжнародної політичної та правової бази для Каспійського регіону, яка захищатиме його незалежність від зовнішнього тиску та загроз. Стаття 122 Конвенції ООН з морського права визначає «замкнуте або напівзамкнуте море» як водний простір, оточений двома або більше державами, з'єднаний з іншим морем або океаном через вузький прохід, що складається переважно з територіальних морів, і виключні економічні зони кількох прибережних держав⁹².

Дипломатична історія Каспійського моря сягає 18-го та 19-го століть, коли політичні суперечки між Великобританією, Росією та Туреччиною почали формувати його дипломатичну динаміку. Правовий статус Каспійського моря як

⁹¹ Маркелов К.А., Головин В.Г., Усманов Р.Х. Изменение правового статуса Каспийского моря в условиях геополитической и экономической интеграции региона // Каспийский регион: политика, экономика, культура. 2018. №3 (56). URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/izmenenie-pravovogo-statusa-kaspiyskogo-morya-v-usloviyah-geopoliticheskoy-i-ekonomicheskoy-integratsii-regiona>.

⁹² Конвенция ООН по морскому праву (1982), часть IX, ст. 122. URL: http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_123270

закритого моря почав розвиватися між 16 і 19 століттями завдяки договорам між Персією та Російською імперією. Він характеризувався фізико-географічним принципом, класифікуючи Каспійські води як унікальне утворення, яке має характеристики як озера, так і моря.

Гюлістанський мирний договір, підписаний між Персією та Російською імперією в 1813 році та пізніше замінений Туркманчайським мирним договором 1828 року, можна вважати основним договором, який закріпив основні аспекти правового статусу Каспійського моря. Гюлістанський договір надав Росії виключні права на утримання військового флоту в Каспійському морі. У 1907 році англо-російська конвенція розділила Персію на сфери впливу, при цьому Росія отримала контроль над північною частиною, включаючи південне узбережжя Каспійського моря. Англо-російська конвенція щодо Афганістану, Персії та Тибету закріпила цю угоду між двома великими державами. Ці договори підкреслюють стратегічне значення Каспійського регіону, особливо для Російської імперії, яка мала на меті перешкодити британському флоту отримати доступ до Каспію⁹³.

Однак ситуація в Каспійському регіоні зазнала значних змін після російської революції 1917 року та подальшого створення СРСР. Після Жовтневої революції 1917 року радянський уряд під керівництвом Леніна розпочав перебудову політичної, соціальної та економічної структур нової держави, нехтуючи минулими угодами та відмовляючись від усіх зобов'язань Російської імперії. Отже, радянське законодавство щодо надр користування було створено без урахування історичних та правових прецедентів. Слід зазначити, що Договір про дружбу між Російською Радянською Федеративною Соціалістичною Республікою (РФСР) і Персією від 26 лютого 1921 року зіграв у цьому контексті вирішальну роль. Цей договір анулював усі попередні угоди між Персією та Росією, включаючи Туркманчайський договір 1828 року, і визнавав рівні права

⁹³ Тюренкова, К. А. Этапы становления международно-правового регулирования статуса Каспийского моря // Молодой ученый. 2015. № 17. С. 382.

Росії та Персії. Крім того, підписавши договір 1921 року, Росія добровільно відмовилася від претензій на певні острови та території в Персії, передавши власність, яка раніше належала царській Росії в цих областях, таку як залізниця, порти, телеграфні лінії тощо. Цей жест підтвердив визнання обома країнами влади над Каспійським морем і, відповідно, необхідність визнання їхніх прав на мінеральні ресурси Каспійського моря⁹⁴.

Багато вчених стверджують, що через відсутність анулювання цього конкретного договору вуглеводневі ресурси в Каспійському морі належать виключно Російській Федерації та Ісламській Республіці Іран. Інші «нові» приКаспійські держави не мають права на корисні копалини за межами 10-мильної зони. Договори, укладені в 1921, 1935 і 1940 рр. між СРСР і Іраном, зберігають своє юридичне значення донині⁹⁵. Договір 1921 р. і Договір 1940 р. встановлюють фундаментальні принципи правового статусу Каспійського моря, включаючи:

- повні та виключні права прибережних держав на використання його вод і ресурсів як спільної власності;
- за обмеженими винятками, що виключають залучення неприбережних держав до використання водного простору і ресурсів Каспійського моря.

ПриКаспійські держави, згідно з цими вищезгаданими договорами, володіли свободою судноплавства та іншими пов'язаними видами діяльності, а також суверенними правами на природні ресурси в межах Каспійського регіону. Важливо підкреслити, що ці договори визначили морське дно та надра Каспійського моря як спільне надбання прибережних держав, що передбачало їх спільне освоєння та справедливий розподіл пов'язаних витрат або просторовий

⁹⁴ Persia and the Russian Socialist Federal Soviet. Treaty of Friendship, signed at Moscow, February 26, 1921 // League of Nations Treaty Series. URL: <http://www.worldlii.org/int/other/LNTSer/1922/69.html>

⁹⁵ Giroux A. Le Kazakhstan entre Russie et Caspienne // La Caspienne. Une nouvelle frontiere. CEMOTI Cahiers d'études sur la mediterranee orientale et le Monde turco-iranien. 1997. №23. P. 168. Momtaz D. Quel régime juridique pour la mer Caspienne? // Collection especes et ressources maritimes. Droit et sciences humaines. P. Pedone, 1996. №10. P. 82-83.

розподіл ресурсів на основі рівних прав при Каспійських державах. Таким чином, ці договори регулювали правові аспекти різних сфер, включаючи рибальство, торгівлю, навігацію та інші. Проте жоден із них не передбачав розподілу морських ресурсів чи прав на користування надрами. Тим не менш, ці договори послужили основною правовою основою для подальших дискусій щодо правового статусу Каспійського моря⁹⁶.

Що стосується секторального поділу Каспійського моря між прибережними державами для користування надрами, то варто зазначити, що це поняття вперше було введено в СРСР у 1970 році. Відповідно до цього поділу Каспійське море поділялося на національні сектори за принципом серединної лінії, розділивши його між чотирма республіками Каспійського союзу, а саме: російським, казахським, азербайджанським і туркменським секторами. Крім того, був іранський сектор, визначений сухопутним кордоном СРСР. Цей поділ ґрунтувався на принципі серединної лінії, який виник із географічних міркувань і отримав широке визнання в міжнародній правовій практиці. «Нафтова» карта Каспійського моря окреслила ці сектори для геологорозвідувальних робіт, надавши республікам право самостійно розробляти ресурси в межах визначених ними секторів.

Важливо, що Договір 1970 року продовжував регулювати правовий статус Каспійського моря навіть після розпаду СРСР. Показово, що серединна лінія була встановлена як адміністративно-територіальний кордон ще за радянських часів, а після здобуття незалежності вона була визнана державним кордоном. Таким чином, де-факто секторальний поділ, встановлений у 1970 році, наразі служить основою для визначення морських кордонів між при Каспійськими державами до досягнення офіційної угоди про розподіл Каспійського моря⁹⁷.

⁹⁶ Дирда А. М. Поняття та принципи міжнародної безпеки. Грані права: XXI століття : матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Одеса, 19 травня 2018 р.). Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2018. С. 92

⁹⁷ Там само. С. 385.

На початку 1990-х років приКаспійські країни почали шукати шляхи вирішення питання правового статусу Каспію — чи слід класифікувати його як море чи озеро. Конвенція ООН з морського права 1982 року стала значущою для деяких приКаспійських держав. Ця конвенція розрізняє відкриті, напівзамкнуті та закриті моря чи водні басейни, причому класифікація часто залежить від їх зв'язку зі Світовим океаном через інші моря, протоки чи річки. Прихильники другої точки зору виступали за визнання Каспію міжнародним озером, подібним до Великих озер у Північній Америці чи озера Чад в Африці. Однак практична реалізація такого визначення зіткнулася з проблемами через відсутність відповідних норм у міжнародному праві, які б визначали статус міжнародного озера.

Третя точка зору пропонувала проголосити Каспій міжнародним водним басейном, який належить усім приКаспійським країнам, дозволяючи їм спільну експлуатацію ресурсів.

Початковий етап пошуку вирішення юридичної проблеми Каспію розпочався в 1992 році, коли приКаспійські держави висунули різні ідеї щодо вивчення його статусу та вирішення проблем використання ресурсів. Ісламська Республіка Іран була однією з перших, хто взяв такі дії, скликавши спеціальну конференцію в Тегерані у вересні-жовтні 1992 року, присвячену створенню міжнародної організації, завданням якої було б вирішення проблем, пов'язаних з Каспійським морем. Результатом конференції стало спільне комюніке від 4 жовтня 1992 р., у якому було викладено домовленості щодо напрямів спільних дій. Це комюніке передбачало створення спеціалізованих комітетів, у тому числі з питань правового статусу, хоча ефективним виявився лише комітет з біоресурсів⁹⁸.

⁹⁸ Эжиев И. Б. Противоречия в подходах к урегулированию современного политико-правового статуса Каспийского моря // Вестник Московского университета МВД России. 2011. №4. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/protivorechiya-v-podhoda-k-uregulirovaniyu-sovremenno-politiko-pravovogo-statusa-kaspiyskogo-morya>.

Спочатку позиція Росії в переговорному процесі суперечила інтересам приКаспійських країн. Росія прагнула зберегти свій попередній вплив і не дозволити іншим країнам брати участь у розробці ресурсів у регіоні. Однак ця позиція, яка не відповідала змінам геополітичного ландшафту, штовхнула приКаспійські держави ближче до США та інших країн.

З 1995 року в регіоні розгорнулася активна геополітична боротьба з розширенням географії учасників і залученням різних акторів. По суті, приКаспійські країни почали використовувати питання правового статусу Каспійського моря як інструмент впливу на геополітичну динаміку в регіоні та залучення інвестицій від нафтових компаній.

Основне спірне питання між Росією та Каспійськими державами оберталось навколо того, чи класифікувати Каспій як море чи озеро. Це рішення мало суттєві наслідки, оскільки на Каспій поширювалося або Конвенція ООН з морського права (1982), якщо вважатиметься морем, або відповідні міжнародні угоди, що регулюють озера, розташовані кількома країнами, якщо класифікувати як озеро. Росія виступала на користь останнього, стверджуючи, що Каспій має розглядатися як озеро, роблячи його води, надра та ресурси спільною власністю всіх прибережних держав. І навпаки, Азербайджан дотримувався іншої позиції, стверджуючи, що Каспій слід вважати закритим морем, яке, згідно з Конвенцією ООН 1982 року, передбачає суверенні права для кожної прибережної країни над своїми економічними зонами, включаючи надра, шельф, територіальні води, і так далі⁹⁹.

З 30 січня по 2 лютого 1995 року в Ашхабаді відбулася нарада приКаспійських держав. На порядку денному були обговорення російської

⁹⁹ Литвиненко Н.І., Литвиненко О.І. Сутність проблеми досягнення міжнародної безпеки та шляхи її вирішення. Збірник наукових праць Військового інституту Київського національного університету імені Тараса Шевченка. 2015. Вип. 50. С. 103

пропозиції щодо збереження та використання біологічних ресурсів Каспійського моря¹⁰⁰.

До 1998 року позиція Росії зазнала істотних змін. Москва прийняла ідею поділу морського дна та його природних ресурсів по серединній лінії. Проте було передбачено, що біологічні ресурси, особливо популяція осетрових, і сама водойма залишатимуться у колективній власності. Після ухвалення російсько-казахстанської угоди про Каспій в 1998 році між Росією та Іраном виникли розбіжності щодо майбутнього статусу моря, що призвело до уповільнення темпів засідань постійних робочих груп щодо статусу Каспію.

Наприкінці 1990-х років змінилася позиція Москви щодо статусу Каспію, що спонукало Азербайджан змінити свою колишню непохитну позицію до компромісу з Росією. Згодом Азербайджан прийняв принципи поділу морського дна на національні сектори, який послужив основою для угоди між Росією та Казахстаном 1998 року.

Навпаки, погляди Туркменістану відрізнялися від його Каспійських сусідів, Азербайджану та Казахстану, стверджуючи, що Каспійське море має розглядатися як внутрішній резервуар або озеро, що робить його виключеним з принципів морського права. Ця точка зору збігалася з початковою позицією Росії та Ірану, як це було відображено в радянсько-іранських договорах 1921 та 1940 років. Позиція Туркменістану, зокрема, вплинула на спільне туркменсько-іранське комюніке, в якому стверджувалося, що експлуатація ресурсів Каспійського моря буде недоцільною до того, як буде створено законодавчу базу, і що іноземні держави не повинні втручатися в Каспійські регіональні справи¹⁰¹.

¹⁰⁰ Быковский В.К. Правовой режим Каспийского моря // Международное сотрудничество евразийских государств: политика, экономика, право. 2021. №1. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/pravovoy-rezhim-kaspiyskogo-morya>.

¹⁰¹ Эжиев И. Б. Противоречия в подходах к урегулированию современного политико-правового статуса Каспийского моря // Вестник Московского университета МВД России. 2011. №4. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/protivorechiya-v-podhodah-k-uregulirovaniyu-sovremennogo-politiko-pravovogo-statusa-kaspiyskogo-morya>.

У серпні 2018 року Каспійська п'ятірка підписала Конвенцію про правовий статус Каспійського моря. Ця віха відбулася після більш ніж двох десятиліть переговорів, угод, зустрічей і засідань робочих груп. Конвенція закріпила положення щодо запобігання виходу збройних сил нерегіональних держав у Каспійське море, уточнюючи обов'язки п'яти приКаспійських держав у підтримці безпеки на морі та управлінні його ресурсами. Аспекти військового співробітництва були викладені в статті 3 документу, де наголошено на дотриманні заходів довіри, прозорості та утриманні від розміщення іноземних військових сил. Теоретично ці рішення ознаменували початок військово-політичної інтеграції в регіоні, що є надзвичайно важливою подією, враховуючи постійну напруженість уздовж кордонів Каспійського регіону, включаючи Сирію та Афганістан¹⁰².

Встановлення чітких правил колективного використання Каспійського моря мало важливе значення як для приКаспійських держав, так і для зовнішніх зацікавлених сторін. Для першого це запропонувало шлях для вирішення внутрішніх суперечок, тоді як для другого воно створило сприятливі інвестиційні перспективи та сприяло діловим починанням, пов'язаним з Каспійським морем та його ресурсами. Конвенція однозначно закріпила виключні та суверенні права п'яти держав на Каспійське море, його надра та ресурси. Ці рамки забезпечили вирішення відповідних питань на основі взаємних інтересів, сприяючи справді мирному статусу Каспійського моря. Підписання конвенції є прикладом регіонального співробітництва та успішної дипломатії, оскільки вона окреслила морські кордони та встановила принципи мирного співіснування та співпраці між приКаспійськими державами навіть у складних зовнішньополітичних умовах.

Варто зазначити, що станом на березень 2021 року Іран, єдиний член Каспійської п'ятірки, не ратифікував Конвенцію про правовий статус

¹⁰² Конвенція о правовом статусе Каспийского моря, 2018. URL: <http://www.kremlin.ru/supplement/5328>.

Каспійського моря. Ситуація в Ірані відзначається нестабільністю та міжнародними санкціями. Іранська влада стверджує, що не всі аспекти конвенції узгоджуються з інтересами нації та історичними претензіями щодо Каспійського

моря. На думку аналітиків, Меджліс Ірану не ставить на перше місце ратифікацію Конвенції, оскільки вони зосереджені на вирішенні питань,

пов'язаних із «ядерною угодою», без чітких термінів ратифікації. Найголовнішою метою є збереження прихильності Ірану угоді¹⁰².

Сама Конвенція не встановлює лінії розподілу, вимагаючи окремих угод для такого розмежування. Кілька країн вже досягли таких домовленостей.

Раніше Іран був єдиним учасником, але зараз він фактично дотримується спільних правил. Угоди між Росією, Казахстаном і Азербайджаном, а також між Казахстаном і Туркменістаном дають моделі розмежування в південному Каспійському регіоні, заявив представник російського МЗС.

Понад два десятиліття Росія та Іран співіснували в юридичній сірій зоні щодо Каспійського моря, але тепер вони обрали мирне співіснування замість суперечок. Рішення Ірану досягти мирної угоди з Каспійськими сусідами збігається з внутрішньою кризою в країні та погіршенням відносин зі

Сполученими Штатами. Одночасно Іран зблизився з Росією через сирійський конфлікт, забезпечивши собі плацдарм і включивши в конвенцію заборону на військову присутність третіх сторін у Каспійському регіоні¹⁰³.

Москва також пішла на поступки. Невирішений статус Каспію раніше перешкоджав будівництву підводного трансКаспійського газопроводу з

Туркменістану до Азербайджану, проекту, критично важливого для поставок до

100 мільярдів кубічних метрів газу на рік на європейський ринок, що викликає серйозне занепокоєння російського "Газпрому". Реалізація цього проекту

¹⁰² Там само

¹⁰³ <https://biznesalert.pl/morze-kaspistyczny-spor-prawny-zloza-gaz-ropa>

залежить не тільки від статусу водосховища, а й від конкуренції з боку Китаю, проблем з фінансуванням і технологічних проблем¹⁰⁵.

Таким чином, статус Каспійського моря було офіційно вирішено після 2018 року через Конвенцію про правовий статус Каспійського моря. Однак важливо визнати, що майбутні невирішені суперечки між приКаспійськими державами можуть призвести до посилення напруженості в регіоні Каспійського моря.

3.2. Нагірно-Карабаський конфлікт як загроза регіональній безпеці

Конфлікт у Нагірному Карабаху суттєво впливає на Каспійський регіон із значним ризиком військового конфлікту між Азербайджаном та Вірменією, що викликає занепокоєння в програмах безпеки обох країн.

Складне питання Карабаху має історичне коріння, що сягає корінням в імперську політику царської Росії та ігнорування Радянським Союзом етнічних кордонів. Залучені сторони по-різному трактують історичні факти. У 1813 році за Гюлістанським мирним договором Карабах відійшов до Росії. У 1920 році в регіоні була встановлена радянська влада, а в 1923 році у складі Азербайджанської РСР була створена Нагірно-Карабахська автономна область з центром у селі Ханкенді (нині Степанакерт). Тим не менш, багато дослідників стверджують, що всі договори підтверджують територіальну цілісність Азербайджану і що Карабах історично був невід'ємною частиною Азербайджану.

Конфлікт пройшов різні стадії. На початковому етапі (1988-1991 рр.) між двома радянськими республіками в рамках СРСР виник внутрішньодержавний конфлікт. У цей період Вірменія прагнула об'єднати Нагірно-Карабахську автономну область з Вірменською РСР, тоді як Азербайджан ставив на перше місце збереження своєї територіальної цілісності, що призвело до ескалації

¹⁰⁵ Калмиков О. Не море і не озеро. П'ять країн поділили Каспій // BBC. 12 серпня 2018. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/features-45162123>

насильства та жорсткішої позиції¹⁰⁶.

Другий етап (1991-1994 рр.) ознаменувався відкритим збройним конфліктом, у якому спочатку брали участь вірмени Баку і Карабаху. Однак залучення регулярних військових частин Вірменії перетворило конфлікт на міждержавне протистояння. Після трьох років військових дій вірменські сили отримали контроль над майже всією колишньою автономною областю (92,5%), за винятком обмежених територій у Мартунінському та Мардакертському районах¹⁰⁷.

У травні 1994 року набула чинності безстрокова угода про припинення вогню, що знаменувало третій етап — політико-дипломатичний. На цьому етапі зусилля були зосереджені на пошуку оптимальних рішень для вирішення тривалого конфлікту. У листопаді 2007 року Мінська група представила принципи мирного врегулювання. Мадридські принципи окреслили кілька ключових моментів для вирішення нагірно-карабахського конфлікту, зокрема:

- повернення територій, що оточують Нагірний Карабах, під контроль Азербайджану;
- встановлення тимчасового статусу регіону, що забезпечує безпеку та самоврядність;
- створення коридору, що з'єднує Вірменію та Нагірний Карабах;
- визначення правового статусу Нагірного Карабаху волевиявленням його народу, яке має юридичну вагу;
- гарантування права внутрішньо переміщених осіб та біженців на повернення до місця проживання;
- забезпечення міжнародної безпеки з наявністю миротворчої місії¹⁰⁸

¹⁰⁶ Korybko A. Armenian-Azeri Tensions and the Nagorno-Karabakh Question // Global Research. Centre for research of globalization. 2016. 05 April. URL: <http://www.globalresearch.ca/armenian-azeri-tensions-and-the-nagorno-karabakh-question/5518540>

¹⁰⁷ Соглашение о прекращении огня с 12 мая 1994 г. URL: <http://vn.kazimirov.ru/doc10.htm>

¹⁰⁸ 30-летие конфликта в Нагорном Карабахе : сборник научных статей / под ред. К. П. Курьшева. Москва : РУДН, 2019. С. 68-69.

І Вірменія, і Азербайджан прийняли ці Мадридські принципи як основу для подальших переговорів. Московська декларація¹⁰⁹, підписана 2008 року в Москві, стала важливим кроком у цьому процесі. Наприкінці 2009 року сторонам було представлено оновлений проект Мадридського документа. На жаль, відмова Вірменії від співпраці завадила очікуваному прогресу. Обидва документи виступають за поетапне вирішення конфлікту, включаючи виведення збройних сил Вірменії з окупованих азербайджанських територій, репатріацію переміщених осіб до їхніх домівок і відновлення зв'язку, серед іншого.

У XXI столітті відбулося дві помітні ескалації ситуації в Нагірному Карабасі: «Квітнева війна» у 2016 році та значне військове протистояння у 2020 році. «Квітнева війна» почалася 2 квітня 2016 року та офіційно завершилася 5 квітня 2016 року з припиненням вогню, погодженим під час зустрічі начальників генштабів Вірменії та Азербайджану в Москві. Однак більшу частину квітня 2016 року тривали сутички та артилерійські обстріли, що робило термін «квітнева війна» більш доречним¹¹⁰.

Нагірно-карабахський конфлікт 2020 року, який в Азербайджані називають «Вітчизняною війною» та «Другою карабахською війною», ознаменував собою масштабне військове протистояння між збройними силами Азербайджану та збройними силами невизнаної Нагірно-Карабахської Республіки (НКР.) і Вірменії. Цей конфлікт, найгрівліший і найкривавіший у регіоні з часів закінчення карабахської війни в 1994 році, викликав осуд з боку світових держав і міжнародних організацій. Прозвучали заклики до обох сторін до деескалації напруженості та негайного вступу до конструктивних переговорів¹¹¹.

¹⁰⁹ Декларация Азербайджанской Республики, Республики Армения и Российской Федерации, 2008. Сайт президента Российской Федерации. URL: <http://kremlin.ru/supplement/232>.

¹¹⁰ Нерсисян Л «Четырехдневная война» в Нагорном Карабахе: кто все-таки победил? // Регнум. 5.04.2017. URL: <https://regnum.ru/news/polit/2258883.html>

¹¹¹ Armenia/Azerbaijan agree to new ceasefire in Nagorno-Karabakh conflict // France Press. 17 October 2020. URL: <https://www.france24.com/en/asia-pacific/20201017-armenia-azerbaijan-agree-to-new-ceasefire-in-nagorno-karabakh-conflict>

За посередництва співголів Мінської групи ОБСЄ тричі оголошувалося припинення вогню в зоні конфлікту для сприяння обміну військовополоненими та пошуку загиблих. Однак кожне припинення вогню супроводжувалося звинуваченнями в порушеннях з обох сторін, що призвело до відновлення бойових дій.

10 листопада 2020 року була опублікована спільна заява за участю президента Азербайджану, прем'єр-міністра Вірменії та президента Росії. Вона оголосила про повне припинення вогню та всіх військових дій у зоні нагірно-карабахського конфлікту з 00:00 за московським часом 10 листопада 2020 року.

Ця мирна угода, підписана Вірменією, Азербайджаном і Росією, ввела російських миротворців, надала мандат на виведення вірменських військ із прилеглих до Нагірного Карабаху регіонів і передача контролю над частиною Нагірного Карабаху, включаючи місто Шуша, Азербайджану¹¹².

Одночасно з виведенням збройних сил Вірменії було введено миротворчий контингент Російської Федерації. Термін повноважень миротворців у Російській Федерації становить п'ять років з автоматичним продовженням на наступні п'ятирічні періоди, якщо жодна зі сторін не відмовиться, якщо вони заявлять про свій намір зробити це за шість місяців до закінчення поточного терміну.

Важливо пам'ятати, що геополітична динаміка конфлікту залучає двох додаткових гравців з Каспійського регіону: Іран та Росію. Іран, не виявляючи відкритої ворожості до Вірменії, є релігійним, економічним і військовим союзником Азербайджану, тому навряд чи підтримає незалежність Нагірного Карабаху. Стабільність у регіоні життєво важлива для багатомільярдних проектів Ірану з транспортування енергії до Європейського Союзу. Росія, з іншого боку, підтримує складні партнерські відносини як з Вірменією, так і з Азербайджаном, і її значна роль у постачанні військового обладнання має

¹¹² Fatal clashes in Nagorno-Karabakh as Armenia-Azerbaijan peace talks begin in DC
URL: <https://www.polico.eu/article/fatal-clashes-nagorno-karabakh-armenia-azerbaijan-peace-talks-begin/>

наслідки для поточного конфлікту¹¹³.

Незважаючи на співголовання в багатосторонній Мінській групі ОБСЄ Росії, США і Франції, саме Росія зберігає ключовий вплив на перебіг нагірно-

карабаського конфлікту. Москва використовує існуючий рівень напруженості між вірменами та азербайджанцями, щоб зміцнити свою регіональну

присутність. Хоча конфлікт не в інтересах Азербайджану, Баку володіє достатніми ресурсами, насамперед від торгівлі вуглеводнями, підтримує

внутрішню стабільність за допомогою сильних авторитарних інститутів і користується зовнішньою підтримкою, особливо від союзу з Туреччиною.

Азербайджан може проводити рішучу політику протидії конфлікту, включаючи військовий варіант, одночасно співпрацюючи з Росією, щоб вплинути на позицію Москви щодо статусу Нагірного Карабаху.

Азербайджан прагне до взаємовигідного партнерства з Росією, щоб зменшити інтерес Росії до регіональних проектів, які зміцнюють позиції

Вірменії. Голова Національної розвідки США Д. Коутс зазначив, що головні посередники Мінської групи ОБСЄ вважають за краще запобігати широкомасштабним військовим операціям, оскільки це не відповідає їхнім

національним і регіональним інтересам¹¹⁴.

Туреччина та Іран, важливі політичні гравці в Каспійському регіоні, також хочуть запобігти ескалації конфлікту. Іран прагне уникнути зростання напруженості на своїх північних кордонах, побоюючись втягнення в конфлікт.

Туреччина, явний прихильник Азербайджану в карабаському конфлікті, навряд чи ризикне брати участь у черговій близькосхідній кризі.

Статус-кво в нагірно-карабахському конфлікті та потенційні шляхи

¹¹³ Галоян Н.Г. Нагорно-карабахский конфликт: исторические предпосылки, хронология и пути решения // Международные отношения. 2018. №2. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/nagorno-karabakhskiy-konflikt-istoricheskie-predposylki-hronologiya-i-puti-resheniya>.

¹¹⁴ Федоровская И. Нагорный Карабах – болевая точка Закавказья // Хроника, события, комментарии. 2017. № 3. С. 125.

вирішення можуть змінитися, якщо зміниться баланс сил. Це може бути результатом.

1) скорочення російської присутності та виведення або значне скорочення чисельності російського військового контингенту у Вірменії;

2) політична нестабільність в Азербайджані та ослаблення його державних інститутів¹⁵.

Обидва сценарії містять високий ризик війни на Південному Кавказі, що потребує втручання світової спільноти.

Підсумовуючи, наразі конфлікт, швидше за все, буде вирішено військовим шляхом. Всі учасники мають давні цілі і не готові йти на компроміси. Після ескалації 2020 року Росія стала головним бенефіціаром, збільшивши свою військову присутність у стратегічно важливому регіоні.

Азербайджан, Туркменістан і Казахстан мають порти вздовж кордону Каспійського моря. Хоча вторгнення Росії в Україну зменшило її колись основний вплив у регіоні, регіональна політика та близька географічна близькість Тегерана та Москви не дають стимулу іншим приКаспійським країнам втрутитися.

Трансакційні відносини між Росією, Іраном і сусідніми країнами Каспійського регіону мають як ізоляційний, так і сприятливий ефект, дозволяючи незаконну діяльність, таку як передача військового обладнання, що має ширші наслідки для міжнародної безпеки. Незважаючи на зменшення впливу Росії через її вторгнення в Україну, регіональна політика та близька географічна близькість між Тегераном і Москвою не створюють стимулів для інших приКаспійських країн втручатися. Каспійське море, як географічний міст

¹⁵ Снігір О. Оцінка актуального зовнішньополітичного порядку денного в регіоні Південного Кавказу (Грузія, Вірменія, Азербайджан). Аналітична записка. Київ: Центр міжнародних досліджень. Дипломатична академія України імені Геннадія Удовенка при МЗС, 2018. С. 9

між Європою та Азією, відіграє вирішальну роль у постачанні енергоресурсів на Захід, що робить його вразливим для співпраці між Росією та Іраном¹¹⁶.

Хоча використання санкцій символічно підтримує зловмисні дії, їхня ефективність у стримуванні подальших дій вимагає більш тонкого підходу. Поточна стратегія США не враховує стратегічну важливість Каспійського моря та його роль у сприянні Ірану та Росії ухилятися від санкцій і поставок зброї. Це особливо занепокоєння, враховуючи збільшення можливостей Ірану впливати в регіоні та використовувати відносини з більш ізольованими країнами. Важливо зазначити, що при Каспійські країни можуть зіткнутися з труднощами з розподілом ресурсів або відчувати стимули до контролю за зловмисною діяльністю в Каспійському морі без підтримки США та Європейського Союзу¹¹⁷.

Регіональна динаміка значно змінилася після вторгнення Росії в Україну, змусивши при Каспійські країни налагодити свої відносини як з Росією, так і із Заходом. Розвиток ситуації в Каспійському регіоні вимагає пильної уваги для забезпечення регіональної стабільності та пом'якшення потенційних ризиків безпеці. Одним із способів досягти цього є безпосереднє спілкування з при Каспійськими країнами, що не лише інформуватиме про поточний стан безпеки та наслідки в регіоні, але й може слугувати інформацією про ефективні способи вирішення та стримування¹¹⁸.

Будь-яка диса та прийнятна домовленість повинна боротися зі спадщиною Нагірного Карабаху, яка лежить в її основі. Однак ефективність і довговічність

¹¹⁶ Горещкий В. Кавказький гордітв вузол. Конфлікт навколо Нагірного Карабаху, Звіт OSW, Центр східних досліджень, Варшава, 2020 р. - С. 57

¹¹⁷ Гевін Г. ЄС входить на місце Росії в Нагірному Карабасі URL: <https://www.euractiv.com/section/europe-s-east/opinion/the-eu-is-stepping-into-russias-shoes-in-nagorno-karabah/>

¹¹⁸ The Broader Regional Security Outlook as Russia-Iran Military Cooperation Deepens URL: <https://www.caspianpolicy.org/research/security-and-politics-program-spp/the-broader-regional-security-outlook-as-russia-iran-military-cooperation-deepens>

такого устрою залишаються невизначеними. Є три кроки, які можуть прокласти шлях до цієї угоди.

По-перше, необхідно забезпечити тимчасове, короткострокове повернення. Було помічено, що багато осіб, особливо тих, хто проживав у районах, які сильно постраждали від військових дій, покинули поспішно та не змогли взяти багато свого майна з собою до Вірменії. Їм слід дозволити повернутися додому, щоб забрати речі, які вони залишили. Крім того, очікується, що декому може знадобитися перенести могили своїх близьких.

Другий крок має включати розробку комплексного та дієвого плану постійного повернення та (ре)інтеграції тих, хто хоче жити в Нагірному Карабасі. Цей план повинен чітко окреслити права, якими може користуватися вірменська меншина в Азербайджані, і він повинен вирішити, як вони можуть захистити свою національну ідентичність після повернення. Громадянські, політичні, релігійні та культурні права, питання громадянства, майнові питання – все це та багато іншого має бути чітко окреслено, щоб повернення могло відбутися.

По-третє, необхідна міжнародна участь у сприянні як тимчасовому, так і постійному поверненню. ймовірно, що миротворча місія має лише обмежений термін дії, можливо, лише кілька місяців, якщо не тижнів чи днів.

У зв'язку з цим існує потреба в більш ефективній міжнародній взаємодії. Головною метою на даному етапі має бути запобігання будь-якій потенційній майбутній військовій ескаляції між Вірменією та Азербайджаном і встановлення інституційної співпраці. Щоб досягти цього, вкрай необхідні комплексні, дієві та прийнятні політичні домовленості. Особливо щодо Нагірного Карабаху, потрібне короткострокове повернення за сприяння міжнародної підтримки з подальшим більш розширеним процесом повернення та (ре)інтеграції.

3.3. Терористична загроза у Каспійських державах

Що стосується терористичної загрози в Каспійському регіоні, її можна класифікувати за джерелом її походження. Зовнішні загрози виникають через близькість нестабільних регіонів, таких як Афганістан і Сирія. Внутрішній екстремізм може розвинути у відповідь на авторитарне правління в окремих приКаспійських державах¹¹⁹.

Афганістан, розташований поблизу Каспійського регіону, пережив активний конфлікт між урядовими силами та бойовиками Талібану. Ця нестабільність посилюється виведенням американських військ. ПриКаспійські країни межують з Афганістаном, причому афгансько-туркменський кордон є особливо нестабільним. Поширення тероризму в Каспійському регіоні може походити з цього регіону, якщо не вжити ефективних заходів.

ПриКаспійські країни сприйнятливі до загроз насильницької зміни керівництва через їхні специфічні державні системи, які характеризуються вкоріненими структурами влади та невирішеними внутрішніми проблемами, такими як корупція та соціально-економічні кризи. Туркменістан і Казахстан, зокрема, стикаються з численними внутрішніми проблемами. Геополітично цей аспект є важливим, оскільки «кольорові революції» стали часто використовуваним механізмом у глобальній політиці¹²⁰.

Туркменістан, відомий як закрита країна, проводить зовнішню політику позитивного нейтралітету з березня 1992 року. Державний апарат підтримує суворий контроль над усіма аспектами діяльності країни, включаючи релігію, серед переважно мусульманського населення.

У 1994 році для цієї мети було створено Генгеш, якому доручено наглядати за всією релігійною діяльністю в країні. Крім того, у 2016 році створено Комісію

¹¹⁹ Кондратьев В. Отдельные аспекты влияния афганского фактора на ситуацию в Каспийском регионе // Каспийский вестник. 14 августа 2021. URL: <http://casp-geo.ru/otdelnye-aspekty-vliyaniya-afganskogo-faktora-na-situatsiyu-v-kaspijskom-regione/>

¹²⁰ Чернильна С.Ю. Геополитические особенности Каспийского региона // АНИ: экономика и управление. 2017. №3 (20). URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/geopoliticheskie-osobennosti-kaspiyskogo-regiona-1>

з питань експертизи релігійних організацій та матеріалів. Ця Комісія відповідає за моніторинг та перевірку публікацій і друкованих матеріалів, пов'язаних з релігією, незалежно від того, походять вони з країни чи імпортуються.

Туркменістан також здійснює суворий контроль за релігійною освітою, повністю забороняючи приватне релігійне навчання. Усі релігійні установи в країні повинні отримати ліцензію на діяльність.

Контроль поширюється і на ЗМІ, де президент Туркменістану є засновником багатьох центральних газет. Незважаючи на існування «Закону про засоби масової інформації», який покликаний надати громадянам доступ до іноземних ЗМІ та забороняє втручання держави в діяльність ЗМІ, держава суттєво впливає на цю сферу. Ключові телевізійні програми, що висвітлюють політичні та культурні аспекти країни, відсутні в прямому ефірі, і навіть радіостанції підпадають під державне мовлення. Держава зберігає повсюдну присутність у всіх аспектах повсякденного життя громадян¹²¹.

Протягом багатьох років влада заперечувала наявність у країні радикальних релігійних організацій. Визнання таких груп поставило б під загрозу авторитет уряду та репутацію президента, враховуючи закритий і регламентований характер країни. Зокрема, WikiLeaks оприлюднив інформацію про існування радикального угруповання, що підтверджується арештами молодих людей. Неодноразові масштабні атаки бойовиків на прикордонні пункти та загрози з боку Афганістану змусили владу Ашхабада переглянути свою політику.

До кінця квітня 2015 року ситуація на кордоні з Туркменістаном ставала дедалі нестабільнішою. У травні та червні таліби зіткнулися з урядовими силами Афганістану, що призвело до сплеску біженців до кордону з Туркменістаном, хоча цих осіб не пустили в країну. У лютому 2015 року операція в місті Теджені,

¹²¹ "Туркменістан – Образцовая клептократия". "Crude Accountability" выделила основные проблемы туркменского режима // Радио Азатлык. 21 декабря 2021. URL: <https://rus.azathabar.com/a/31619166.html>

відомому як столиця туркменського ісламу, завершилася затриманням ісламістів. У цих осіб, які планували здійснити теракти в Ашхабаді та Теджені, вилучили зброю, боєприпаси та релігійну літературу.

Ще одним вразливим місцем для Туркменістану є його армія. У той час як влада намагається модернізувати та реформувати армію, готовність та ефективність сил оборони Туркменістану залишаються сумнівними, особливо помітними під час напруженості на кордоні з Афганістаном. Нині в країні спостерігаються ознаки мобілізації, змінюються умови служби для молоді та відлякуються особи призовного віку від виїзду з країни.

Підсумовуючи, хоча ситуацію з екстремізмом у Туркменістані можна вважати відносно стабільною, нестабільна ситуація в Афганістані створила проблеми для стабільності в країні. Туркменсько-афганський кордон став свідком значного проникнення ІДІЛ у північний Афганістан.

Туркменістан характеризують як клептократію, державні доходи якої висмоктуються, а президент виділяє мільярди доларів на грандіозні та часте марні проекти¹²². Ця оцінка впливає зі звіту міжнародної організації Centre for Accountability про Туркменістан, в якому підкреслюється непрозора економіка країни та посилення ізоляції за президента Бердимухамедова. У звіті наголошується, що президент Бердимухамедов консолидував контроль над нафтогазовою галуззю, створивши непрозору державну структуру під назвою NARSCO, яка утримується від розголошення інформації про свою діяльність, фінанси та склад правління¹²³. У звіті також наголошується, що сім'я президента має значний контроль над ключовими бізнес-структурами країни, з особливим наголосом на його п'яти сестрах та їхній ролі в управлінні бізнесом країни, включаючи старшу сестру Дурдінабат, її чоловіка Анна Назара Редзенова та їхніх

¹²² Tom Maune, Turkmenistan: A Model Kleptocracy URL: <https://civicsolidarity.org/article/1822/turkmenistan-model-kleptocracy>

¹²³ Індекс сприйняття корупції URL: <https://cpi.ti-ukraine.org/>

синів Шамурата і Халжимурат Редзепов, які, здається, є потенційними наступниками на посаді президента¹²⁴.

19 березня 2022 року Сердар Гурбангулович Бердимухамедов обійняв посаду президента Туркменістану, змінивши на цій посаді свого батька Гурбангули Бердимухамедова. Цей перехід влади означає продовження існуючої політичної траєкторії без очікуваних значних змін¹²⁵.

Іншою державою Каспійського регіону, яка може створити виклик регіональній безпеці, є Казахстан, про що свідчать заворушення 2022 року.

Відразу після Нового року в Казахстані спалахнули масові протести, які почалися в Жанаозені на заході країни. Спочатку демонстранти вимагали знизити ціну на скраплений газ, який з 1 січня зріс вдвічі і широко використовується казахстанцями для заправки своїх автомобілів. На третій день протестів поряд із початковими ціновими вимогами з'явилися політичні.

Протестувальники вимагали відставки уряду, боротьби з корупцією та бідністю та усунення 81-річного колишнього президента Нурсултана Назарбаєва, який продовжував впливати на важливі рішення разом зі своїм найближчим оточенням¹²⁶.

Уряд фактично втратив контроль над країною, а сили безпеки та військові намагаються відновити порядок і забезпечити безпеку. Отже, президент Касим-Жомарт Токаєв звернувся за допомогою до Організації Договору про колективну безпеку (ОДКБ), яку часто вважають проросійським еквівалентом НАТО, щоб

¹²⁴ "Туркменістан – образцова kleptocracy". "Crude Accountability" виділила основні проблеми туркменського режиму // Радио Азатлык. 21 декабря 2021. URL: <https://rus.azathabar.com/a/31619166.html>

¹²⁵ Turkmenistan: A Model Kleptocracy: [new report by Crude Accountability](https://crudeaccountability.org/turkmenistan-a-model-kleptocracy/) URL: <https://crudeaccountability.org/turkmenistan-a-model-kleptocracy/>

¹²⁶ Солоний С. Казахстан, протести і Росія: що призвело до заворушень і які наслідки вони матимуть? // Радио Свобода. 6 сіння 2022. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/Kazakhstan-rossiya-azia-protesty-naslidky/31641258.html>

подолати «терористичну загрозу». Війська ОДКБ були розгорнуті, але протести зрештою були придушені, що призвело до їх виведення 19 січня¹²⁷.

Після січневих подій Росія отримала можливість посилити свою військову присутність у Казахстані. Це може включати створення бази сил швидкого реагування поблизу Казахстану, спрямованої на захист стратегічно життєво важливих інтересів Росії, таких як космодром Байконур, ракетний полігон Сары-Шаган, російські підприємства в Казахстані та російськомовні громадяни, що є головним пріоритетом для Росії в регіон. У результаті можна очікувати посилення російського впливу на Казахстан і зменшення його практичної незалежності.

Отже, можна сказати, що враховуючи спадкову передачу влади в Туркменістані та наслідування політики свого батька новим президентом, країна, ймовірно, зіткнеться із загостренням внутрішньої напруги. Це може призвести до внутрішніх протестів і регіональної політичної нестабільності, як це спостерігалось в Казахстані в 2022 році. Наслідки можуть включати не тільки внутрішньополітичні зміни в Казахстані, але й посилення російського впливу в регіоні, де Росія може виступати в якості миротворця, зміцнюючи лояльність Казахстану.

Відносини між Росією, Іраном і сусідніми країнами Каспійського регіону мають як ізоляційний, так і сприятливий ефект, дозволяючи незаконну діяльність, таку як передача військового обладнання, що має ширші наслідки для міжнародної безпеки. Незважаючи на зменшення впливу Росії через її вторгнення в Україну, регіональна політика та близька географічна близькість між Тегераном і Москвою не створюють стимулів для інших приКаспійських країн втручатися. Каспійське море, як географічний міст між Європою та Азією,

¹²⁷ Пойта Ю. Допомога силою: які наслідки матиме введення військ РФ до Казахстану // Європейська правда. 7 січня 2022. URL <https://www.eurointegration.com.ua/articles/2022/01/1/7432303/>

відіграє вирішальну роль у постачанні енергоресурсів на Захід, що робить його вразливим для співпраці між Росією та Іраном.

Хоча використання санкцій символічно підтримує зловмисні дії, їхня ефективність у стримуванні подальших дій вимагає більш тонкого підходу.

Поточна стратегія США не враховує стратегічну важливість Каспійського моря

та його роль у сприянні Ірану та Росії ухилятися від санкцій і поставок зброї. Це

особливо занепокоєння, враховуючи збільшення можливостей Ірану впливати в регіоні та використовувати відносини з більш ізольованими країнами. Важливо

зазначити, що при Каспійські країни можуть зіткнутися з труднощами з

розподілом ресурсів або відчувати стимули до контролю за зловмисною діяльністю в Каспійському морі без підтримки США та Європейського Союзу.

Регіональна динаміка значно змінилася після вторгнення Росії в Україну,

змусивши при Каспійські країни налагодити свої відносини як з Росією, так і із

Заходом. Розвиток ситуації в Каспійському регіоні вимагає пильної уваги для

забезпечення регіональної стабільності та пом'якшення потенційних ризиків

безпеці. Одним із способів досягти цього є безпосереднє спілкування з

при Каспійськими країнами, що не лише інформуватиме про поточний стан

безпеки та наслідки в регіоні, але й може слугувати інформацією про ефективні

способи вирішення та стримування.

Однією з головних причин зростання міжнародного тероризму є поява слабких або невдалих держав. У таких місцях, як Афганістан, відсутність

центральної влади дозволяла терористичним групам діяти безкарно, тоді як

жахливі соціальні та економічні умови створювали легких вербів для тероризму.

Майбутні розпади держав у регіоні Каспійського моря можуть породити

тероризм і релігійний радикалізм, що, у свою чергу, може породити нові атаки в

стилі 11 вересня.

Щоб налагодити безпекові зв'язки з державами Центральної Азії після

подій 11 вересня, Вашингтон ненавмисно зміцнив дуже авторитарні режими в

Центральній Азії, чияу недемократичну політику він критикував у минулому.

НУБІП України

Висновки до розділу 3

Підсумовуючи 3 розділ, можна сказати, що було визначено кілька ключових факторів, які сприяють конфліктам у Каспійському регіоні. Серед них конфлікт у Нагірному Карабаху, невизначений статус Каспійського моря та ризики внутрішніх заворушень у Казахстані та Туркменістані. Незважаючи на те, що нагірно-карабахський конфлікт здається в замороженому стані, масові протести в Казахстані придушені, а статус Каспійського моря наразі менш спірний, будь-який із цих конфліктів потенційно може спалахнути в будь-який момент. Наприклад, конфлікт в Азербайджані міг би служити інтересам Росії, а Іран висловив невдоволення конвенцією про статус Каспійського моря. Тому регіон демонструє значний ступінь конфліктності.

Ситуація в Каспійському регіоні продовжує загострюватися. По-перше, боротьбою за контроль над потенційним джерелом енергетичних ресурсів як країн регіону, так і поза регіональних країн; по-друге, знаходженням регіону в центрі лінії геополітичного розлому пострадянського простору і на перетині важливих транспортних комунікацій; по-третє, великим конфліктним потенціалом як на Північному, так і на Південному Кавказі.

НУБІП України

НУБІП України

НУБІП України

ВИСНОВКИ

НУВБІП України

На основі проведеного дослідження доцільно сформулювати такі висновки:

1. Безпека є центральною проблемою у сфері міжнародних відносин, яка охоплює політичні, економічні, військові, екологічні та інші аспекти. Міжнародну безпеку можна визначити як стан міжнародних відносин, за якого створюються умови, необхідні для існування та функціонування держави, що забезпечують суверенітет, незалежність, рівноправні відносини з іншими державами, добробут населення. Безпека діє на глобальному, регіональному та національному рівнях з різними компонентами. У постбіполярну епоху, в умовах глобалізації, забезпечення міжнародної безпеки стає першочерговою турботою для всіх держав.

Каспійський регіон, розташований на перехресті Азії та Європи, охоплює береги п'яти країн: Ірану, Росії, Азербайджану, Казахстану та Туркменістану. Аналіз викликів і загроз безпеці в цьому регіоні потребує історичного, об'єктивного, багатогранного та термінологічного підходу. Дослідження прийняло порівняльну, інституційну та системну методології, що включають загальнонаукові методи, такі як аналіз, синтез, узагальнення та групування. Також були використані методи періодизації та статистичні методи, а також прогностичний метод, щоб запропонувати потенційні розробки у вирішенні викликів і загроз безпеці в Каспійському регіоні.

На сьогодні Каспійський регіон відіграє важливу роль. Вигідне геополітичне положення перетворює цей регіон у зону стратегічних інтересів багатьох великих світових акторів, зокрема Російської Федерації і Сполучених Штатів Америки. У зв'язку з цим Каспійський регіон залишається для Росії та США пріоритетним напрямом зовнішньої політики.

2. Література, використана в цьому дослідженні, може бути розділена на дві основні групи на основі їх тематичної спрямованості: теоретичні праці, що

НУВБІП України

стосуються ширшої теми міжнародної безпеки, і роботи, присвячені Каспійському регіону. Перша категорія, що охоплює теоретичні дослідження, переважно походить від національної школи думки. Українські автори підготували праці, які всебічно заглиблюються в питання міжнародної безпеки, досліджуючи роль України в регіональній безпеці. З іншого боку, якщо вітчизняна історіографія приділяла менше уваги безпековій динаміці Каспійського регіону, російські та американські автори запропонували більш широкі думки. Це особливо примітно з огляду на зацікавленість у цьому регіоні як Російської Федерації, так і США.

Джерела, використані в цьому документі, можна розділити на чотири окремі групи. До першої групи належать міжнародні документи та матеріали міжнародних організацій. Другу групу складають внутрішні документи, у тому числі конституції держав регіону, які окреслюють їхні конкретні зовнішньополітичні пріоритети. Третя група складається із заяв, зроблених політичними лідерами, які пропонують цінне розуміння їхніх точок зору. До четвертої групи належать інформаційні повідомлення з джерел новин, що містять актуальну інформацію про регіональні події.

3. Каспійський регіон, розташований на перетині Азії та Європи, охоплює узбережжя п'яти країн: Ірану, Росії, Азербайджану, Казахстану та Туркменістану. Ключова геополітична характеристика цього регіону полягає в його ролі стрижневої ланки в напрямку Північ-Південь, що з'єднує Росію з Перською затокою та сприяє транспортуванню нафти та газу на європейські ринки. Каспійське море є центром, де сходяться кілька важливих шляхів транспортування енергії, відіграючи вирішальну роль у забезпеченні західних економік енергетичними ресурсами. Крім того, що він є транспортним вузлом, Каспійський регіон може похвалитися значними мінеральними багатствами. Цей достаток природних ресурсів сприяє активному економічному співробітництву між приКаспійськими державами. Однак варто відзначити, що проблемам безпеки приділено відносно мало уваги в поточних регіональних інтеграційних

ініціативах. На регіон суттєво впливає міжнародна ситуація, яка також мінімізує шанси на мир. Динаміка війни в Україні та її важкопрогнозовані наслідки для позиції Росії спонукають Анкару та Баку постійно випробовувати Москву, але їй приймати будь-які обов'язкові рішення передчасно. Ситуація в Туреччині також є невизначеною, оскільки вона не тільки має справу зі складними відносинами із Заходом і Росією.

4. На сучасному етапі серед країн Каспійського регіону існують відмінності в енергетичній політиці цих країн. Зокрема, Росія прагне не допустити переважання впливу третіх країн у регіоні, збільшити експорт нафти та газу з регіону, розширити свою участь у нафтогазових проєктах Каспію. Каспійський регіон бореться зі значними внутрішніми конфліктами, з двох визначних з яких є суперечки щодо статусу Каспійського моря та нагірно-карабахський конфлікт. Хоча статус Каспійського моря було офіційно вирішено в 2018 році, як це задокументовано в Конвенції про правовий статус Каспійського моря, варто визнати, що тривалі розбіжності між приКаспійськими державами можуть потенційно спричинити ескалацію напруженості в майбутньому. Конфлікт у Нагірному Карабаху має значний вплив на Каспійський регіон, і вірогідність військового зіткнення між Азербайджаном та Вірменією залишається значною, займаючи чільне місце в програмах безпеки обох країн. Слід зазначити, що у 21 столітті відбулося два значні загострення ситуації в Нагірному Карабахі: «квітнева війна» у 2016 році та значне військово-протистояння у 2020 році. Російська Федерація виявилася основним бенефіціаром після ескалації 2020 року, оскільки вона розширила свої військові сили, присутність у стратегічно важливому регіоні.

5. Терористичну загрозу в Каспійському регіоні можна класифікувати за її походженням. Зовнішні загрози виходять із сусідніх нестабільних регіонів, таких як Афганістан і Сирія, тоді як внутрішній екстремізм може виникнути як відповідь на авторитарні режими в деяких приКаспійських державах. З точки зору зовнішнього тероризму географічна близькість Афганістану суттєво

впливає на ситуацію в регіоні. Внутрішній тероризм може бути результатом політичної нестабільності в державах регіону. Враховуючи спадковий характер керівництва в Туркменістані та наслідування новим президентом політики свого батька, можна припустити, що внутрішня напруга в країні посилюватиметься. Це потенційно може призвести до внутрішніх протестів і політичної нестабільності в ширшому регіоні, схожих на протести, які спостерігалися в Казахстані у 2022 році.

Туркменістан має четверте місце у світі за розвіданими запасами газу. Розвиток технологій, ймовірно, призведе до виявлення в регіоні ще більших запасів газу. Це хороші перспективи для європейського ринку, цьому ринку вкрай потрібні нові альтернативи, щоб стати справді (а не на словах) незалежним від Росії.

5. Конфлікт у Нагірному Карабаху - це етнополітичний конфлікт, що характеризується такими відмінними рисами: глибоке історичне коріння, що впливає на нинішній стан конфлікту; тривалий характер; нелінійна динаміка розвитку (періодичні трансформації від розростання окремих осередків збройної стадії конфлікту до військових дій, від них до мирного співіснування, яке відображає приховане протиборство, а потім не виключено збройних зіткнень тощо); гранично складна суб'єктно-об'єктна, політична архітектура конфлікту (найманці, склад сторін, учасники переговорів, посередники та ін.), що ускладнює пошук ефективних механізмів його мирного врегулювання; пов'язаність з іншими конфліктами на пострадянському просторі, економічними, геополітичними інтересами країн, що ведуть боротьбу за контроль над Кавказом та Середньою Азією, глобальними явищами та процесами.

Фактором, який вплинув на нинішню форму мирного процесу, стала історична зміна позиції Вірменії в питанні Нагірного Карабаху та оголошення про визнання повної територіальної цілісності Азербайджану. Захід повинен продовжувати брати участь у мирному процесі на Південному

Кавказі, організовуючи подальші зустрічі та надаючи поради на кожному етапі переговорів.

Необхідно вчинити наступні заходи:

- подолати взаємне невдоволення порушеннями прав людини та гуманітарного права протягом 30 років конфлікту;

- застосувати комісію з правосуддя перехідного періоду за підтримки міжнародного незалежного та неупередженого правового механізму, спрямованого на з'ясування правди про серйозні злочини, щоб подолати важку спадщину конфлікту і досягти примирення;

- забезпечити безперервний зв'язок з Вірменією через Лачинський коридор, включаючи свободу пересування людей, транспортних засобів і вантажів, одночасно використовуючи Агдамську дорогу, оскільки поступово налагоджуються зв'язки та економічне співробітництво з азербайджанськими структурами.

Нарешті, створення довгострокової та міцної міжнародної присутності в Нагірному Карабасі, що складається з безпеки, політики, прав людини, розвитку та гуманітарної складової. Це може бути встановлено резолюцією Ради Безпеки ООН, якщо це миротворча операція ООН, або рішенням Європейської Ради, якщо це місія ЄПБО ЄС. Це також може бути поєднання місії ООН і ЄС. Створення такої місії є імперативом на довгому шляху до безпеки, прав людини та примирення між вірменами та азербайджанцями в Нагірному Карабасі та за його межами.

6. Ні Росія, ні США не можуть відігравати домінуючу роль у регіоні в односторонньому порядку. США вже твердо прийняті в регіоні як його основний економічний партнер і важливий гарант національного суверенітету держав регіону, і вони не можуть бути виключені з регіональних справ. Також не можна очікувати, що Росія відвернеться від своїх фундаментальних політичних, економічних інтересів і інтересів безпеки в Каспійському морі або погодиться бути витисненою з регіону.

Альтернативою російсько-американському співробітництву щодо Каспійської регіональної безпеки може стати поглиблення вже існуючих ліній розмежування в регіоні, яке суперництво між Росією та США ще більше загострить. Безсумнівно, і в Росії, і в США є впливові групи, які воліють бачити майбутні російсько-американські відносини в Каспійському регіоні в категоріях гри з нульовою сумою. Такий сценарій буде суперечити ширшим національним інтересам не лише Росії та США, а й держав Каспійського регіону.

НУБІП України

НУБІП України

НУБІП України

НУБІП України

НУБІП України

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Декларация Азербайджанской Республики, Республики Армения и Российской Федерации, 2008. Сайт президента Российской Федерации. URL: <http://kremlin.ru/supplement/232>.
2. Декларация о союзнических отношениях между Республикой Узбекистан и Республикой Казахстан от 06.12.2021 URL: https://uza.uz/ru/posts/deklaraciya-o-soyuznicheskix-otnosheniyax-mezhdu-respublikoy-uzbekistan-i-respublikoy-kazaxstan_326819
3. Заявление глав государств-членов Организации Договора о коллективной безопасности по нагорно-карабахскому конфликту (14.10.2016) // Официальный сайт ОДКБ. URL: http://odkb-csto.org/documents/detail.php?ELEMENT_ID=8380
4. Конвенція ООН з морського права (1982), частина IX, ст. 122. URL: <http://consultant.pargus.ua/?doc=0005WDC64C>
5. Қазақстан Республикасының Конституциясы // Официальный сайт Президента Республики Казахстан. URL: https://www.akorda.kz/ru/official_documents/constitution
6. Соглашение о прекращении огня с 12 мая 1994 г. URL: <http://vn.kazimirov.ru/doc10.htm>
7. Статут Організації Об'єднаних Націй від 26 червня 1945 року URL: https://unic.un.org/aroundworld/unics/common/documents/publications/uncharter/U%20Charter_Ukrainian.pdf
8. Актуальні виклики та загрози регіональній безпеці: висновки для України. Аналітична доповідь / Б.О. Парахонський, Г.М. Яворська. За заг. ред. К.А. Кононенка. Київ: Національний інститут стратегічних досліджень, 2014 р. 42 с.
9. Бжезинський З. Велика шахівниця. / Пер. з англ. О. Фешовець. – Харків: Ранок, 2018. – 288 с.

10. Васьковська В. П. Право людини на безпеку та конституційно-правовий механізм його забезпечення: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.02 / Ін-т законодавства Верховної Ради України. Київ, 2006. 224 с.

11. Гоббс Т. Сочинения в 2 т. Т. 2 / Пер. с лат. и англ. ; сост., ред. изд., авт. вступ. ст. и примеч. В.В. Соколов. – М. :Мысль, 1991. – 731 с.

12. Коломієць О.В. Особливості системи міжнародної безпеки в умовах глобалізації: дис. д. політ. н.: 23.00.04 / Національний університет «Одеська юридична академія» МОН України. Одеса, 2015. 453 с.

13. Коломієць О.В. Концепт міжнародної безпеки в контексті глобалізації: монографія / О.В. Коломієць. - Київ : Видавництво КИМУ, 2013. – 426с.

14. Локк Дж. Сочинения. В 3 т. / пер. с англ. и лат. Т. 3 / Ред. и сост., авт. примеч. А.Л. Субботин. Москва : Мысль, 1988. 668 с.

15. Марцин В.С. Основи наукових досліджень: Навчальний посібник. Львів: Ромус-Поліграф, 2002. 128 с.

16. Мурашко А.М. Реалізація державної політики у сферах національної безпеки і оборони на регіональному рівні: дис. ... канд. наук з держ. управл.: 25.00.02 / Нац. ун-т «Чернігів. політех-ніка». Чернігів, 2021.

17. Політологія: Навчальний посібник / М.П. Гетьманчук, В.К. Гришук, Я.Б. Турчин та ін. ; За заг. ред. М.П. Гетьманчука. Київ: Знання, 2010. 415 с.

18. Поручник А. М., Сейфоллахі М. Україна – Іран: через довіру до партнерства : монографія / А. М. Поручник, М. Сейфоллахі. — К. : КНЕУ , 2011. — 327с.

19. Потехін О.В., Тодоров І.Я. Глобалізація систем безпеки. Навчальний посібник. Донецьк, 2011. 248 с.

20. Семке Н. М. Політологія: модульний курс: навч. посібник. Харків: Торсінг плюс, 2009. 384 с.

21. Снігир О. Оцінка актуального зовнішньополітичного порядку денного в регіоні Південного Кавказу (Грузія, Вірменія, Азербайджан).

Аналітична записка. Київ: Центр міжнародних досліджень, Дипломатична академія України імені Геннадія Удовенка при МЗС, 2018. 32 с.

22. Харазішвілі Ю. М. Системна безпека сталого розвитку: інструментарій оцінки, резерви та стратегічні сценарії реалізації : монографія / НАН України ; Ін-т економіки пром-ті. Київ, 2019. 304 с.

23. Чернілевський Д. В. Методологія наукової діяльності: Навчальний посібник. Вінниця: АМСКП, 2010. 484 с.

24. Цюрупа М.В., Ясинська В.С. Основи сучасної політології: Підручник для студентів ВУЗів. К.: Кондор, 2009. 310 с.

25. Цыганков П.А. Международные отношения: Учебное пособие. Москва: Новая школа, 1996. 320 с.

26. Абдуллаев И.И. Проблемы безопасности в Каспийском регионе в контексте изменения геополитической ситуации // Проблемы постсоветского пространства. 2015. № 4. С. 84-87.

27. Абдуллаев С. Сучасний міжнародно-правовий статус Каспійського моря // Політичний менеджмент. 2009. № 3(36). С. 164-173.

28. Алексанян А.А. Структура понятий национальной и международной безопасности: общие черты и различие // Право. Журнал Высшей школы экономики. 2012. №4. С. 129-135.

29. Васильєв Г.Ю. Підтримка міжнародної безпеки – глобальна проблема людства // Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого». Політологія. 2014. № 2 (21). С. 155-166.

30. Волович О. Політика Росії, Туреччини, США, ЄС в Чорноморсько-Каспійському регіоні: взаємодія і суперництво / О. Волович // Чорноморська безпека. – 2008) – №1 (7). – С. 11–14.

31. Горещкий В. Кавказький гордіїв вузол. Конфлікт навколо Нагірного Карабаху, Звіт OSW, Центр східних досліджень, Варшава, 2020 р. - С. 57-59

32. Дирда А. М. Поняття та принципи міжнародної безпеки. Грані права: XXI століття. матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Одеса, 19 травня 2018 р.). Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2018. С. 92-94

33. Коломієць О. Аналіз сучасного міжнародного тероризму та його найближчий прогноз / О. Коломієць // Проблеми міжнародних відносин : зб. наук. праць КИМУ. - Київ: КИМУ, 2011. - Вид. 3. - С. 223-239.

34. Косов Г.В., Литвишко О.М. Каспійський регіон в системі міжнародних регіонів // Вестник Волгоградского государственного университета. Серия 4: История. Регионоведение. Международные отношения. 2015. № 20 (6). С. 112-117.

35. Ланда К. Г. Каспійський регіон: модель співробітництва или роздора? // Власть. 2008. № 3. С. 85-89.

36. Литвиненко Н.І., Литвиненко О.І. Сутність проблеми досягнення міжнародної безпеки та шляхи її вирішення. Збірник наукових праць Військового інституту Київського національного університету імені Тараса Шевченка. 2015. Вип. 50. С. 105-111.

37. Мамедов Д. Каспійський страж взяв верх // Военно-промышленный курьер. 2006. № 36. С. 28.

38. Маркелов К. А. Социально-политические вызовы и угрозы в Каспийском геополитическом пространстве начала XXI в. // МИР (Модернизация. Инновации. Развитие). 2011. № 7. С. 88-93.

39. Резнікова О. О. Концептуальні засади національної стійкості // Держава і право. - 2018. - № 81. - С. 135-146.

40. Стародуб Т.С., Сапицька І.І. Нові підходи до формування системи регіональної безпеки у Чорноморсько-Каспійському регіоні // Стратегічна панорама. 2009. № 2. С. 86-95

41. Тюренкова К. А. Этапы становления международно-правового регулирования статуса Каспийского моря // Молодой ученый. 2015. № 17. С. 381-384.

42. Федоровская И. Нагорный Карабах – болевая точка Закавказья // Хроника, события, комментарии. 2017. № 3. С. 125.

43. Шихелли Д. До проблеми правового статусу Каспійського регіону // Політичне життя. 2018. № 4. С. 126-134.

44. Babst D. Elective Governments – A Force for Peace. The Wisconsin Sociologist. 1964. Vol. 3, No 1. P. 9-14

45. Carpenter S, Walker B, Anderies J. M., Abel N. From metaphor to measurement: resilience of what to what? Ecosystems. 2001. Vol. 4(8). Pp. 765– 781.

46. Chandler D. Resilience and human security: The post-interventionist paradigm. Security Dialogue. 2012. No. 43(3). Pp. 213–229.

47. Dillon M, Neal A. (Eds.) Foucault on Politics, Security and War. Palgrave Macmillan, 2008. 252 p.

48. Giroux A. Le Kazakhstan entre Russie et Caspienne // La Caspienne. Une nouvelle frontière. CEMOTI. Cahiers d'études sur la méditerranée orientale et le Monde turco-iranien. 1997. №23. P. 168.

49. Haas M. Societal Approaches to the Study of War. Journal of Peace Research. 1965. Vol. 2, No 4. P. 307–323

50. Held D., McGrew A. The End of the Old Order? Globalization and the Prospects for World Order. Review of International Studies. 1998. Vol. 24. No. 4. Pp. 219–245.

51. Luckham R. Democracy and security: A Shotgun marriage? Global Consortium on Security Transformation Working Paper. 2009. No 8. С. 1–10.

52. Momtaz D. Quel regime juridique pour la mer Caspienne? // Collection especes et ressources maritimes. Droit et sciences humaines. P. Pedone, 1996. №10. P. 82 - 83.

53. Parkhomchik L. Caspian Region Integration Initiatives: Trends and Prospects // Proceedings of International Conference of Eurasian Economies. 2015. P. 805-811.

54. Russett B. Grasping the Democratic Peace: Principles for a Post-Cold War World, Princeton, 1995. 184 p

55. Sonnenfels J. von. Grundsätze der Polizei-Handlungs, und Finanzwissenschaft. 7-te. Auflage, I Theil. Wien, 1804. S. 43.

56. Абдуллаев И.И. Каспийский регион в условиях новых геополитических вызовов и новые задачи государственного управления // Вестник Российского университета дружбы народов. Серия: Государственное и муниципальное управление. 2021. №1. URL:

<https://cyberleninka.ru/article/n/kaspiyskiy-region-v-usloviyah-novyh-geopoliticheskikh-vyzovov-i-novye-zadachi-gosudarstvennogo-upravleniya>.

57. ВМС Туркменії отримали два російських ракетних катера URL: <https://mil.in.ua/uk/d0-b2-d0-bc-d1-81-d1-82-d1-83-d1-80-d0-ba-d0-bc-d0-b5-d0-bd-d1-96-d1-97-d0-be-d1-82-d1-80-d0-b8-d0-bc-d0-b0-d0-bb-d0-b8-d0-b4-d0-b2-d0-b0-d1-80-d0-be-d1-81-d1-96-d0-b9-d1-81-d1-8c-d0-ba-d0-b8/>

58. В Казахстані спустили на воду два нових катера для прикордонників URL: <https://mil.in.ua/uk/news/v-kazahstani-spustily-na-vodu-dva-novyh-katera-dlya-prykordonnykiv/>

59. Гевін Г. ЄС входить на місце Росії в Нагірному Карабасі URL: <https://www.euractiv.com/section/europe-s-east/opinion/the-eu-is-stepping-into-russias-shoes-in-nagorno-karabakh/>

60. Жильцов С.С. Политика России в Каспийском регионе: итоги последнего десятилетия // Вестник Каспия. 2003. №4 (42). URL: http://www.caspinfo.ru/library/bulletin/caspvk/4_42.htm

61. Заявление Владимира Путина по итогам Пятого каспийского саммита // Официальный сайт президента РФ. 12 августа 2018 года. URL: <http://kremlin.ru/events/president/news/58297>

62. 3 теоретичного та методологічного поглядів, досить корисна монографія О. О. Резнікової URL: https://niss.gov.ua/sites/default/files/2022-03/reznikova-ukraineresilience2022_02.pdf

63. Индекс есприйняття корупції URL: <https://cpi.ti-ukraine.org/>

64. Интеграционные инициативы в Каспийском регионе URL: <https://www.avekon.org/papers/1221.pdf>

65. Калмиков О. Не море і не озеро. П'ять країн поділили Каспій // BBC.

12 серпня 2018. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/features-45162123>

66. Каспійський та Чорноморський регіони як геополітичне перехрестя між Заходом та Росією // Незалежний аналітичний центр геополітичних досліджень «Борисфен Інтел». 22.02.2013. URL:

[https://bintel.org.ua/nash_archiv/archiv-geopolitika/kaspijskij-i-chernomorskij-](https://bintel.org.ua/nash_archiv/archiv-geopolitika/kaspijskij-i-chernomorskij-regiony-kak-geopoliticheskij-perekrstok/)

[regiony-kak-geopoliticheskij-perekrstok/](https://bintel.org.ua/nash_archiv/archiv-geopolitika/kaspijskij-i-chernomorskij-regiony-kak-geopoliticheskij-perekrstok/)

67. Каспийская флотилия провела итоговые в 2021 году тактические учения // RT. 7 октября 2021. URL: [https://russian.rt.com/russia/news/915308-flot-](https://russian.rt.com/russia/news/915308-flot-ucheniya-rossiya)

[ucheniya-rossiya](https://russian.rt.com/russia/news/915308-flot-ucheniya-rossiya)

68. Коммюнике Пятого каспийского саммита // Официальный сайт

Президента Республики Казахстан. 12 августа 2018 года. URL:

https://www.akorda.kz/ru/events/astana_kazakhstan/astana_other_events/kommyunik-e-pyatogo-kaspiiskogo-sammita

69. Кондратьев В. Отдельные аспекты влияния афганского фактора на

ситуацию в Каспийском регионе // Каспийский вестник. 14 августа 2021. URL:

<http://casp-geo.ru/otdelnye-aspekty-vliyaniya-afganskogo-faktora-na-situatsiyu-v-kaspijskom-regione/>

70. Маркелов К.А., Головин В.Г., Усманов Р.Х. Изменение правового

статуса Каспийского моря в условиях геополитической и экономической интеграции региона // Каспийский регион: политика, экономика, культура. 2018.

№3 (56). URL: [https://cyberleninka.ru/article/n/izmenenie-pravovogo-statusa-](https://cyberleninka.ru/article/n/izmenenie-pravovogo-statusa-kaspiyskogo-morya-v-usloviyah-geopoliticheskoy-i-ekonomicheskoy-integratsii-regiona)

[kaspiyskogo-morya-v-usloviyah-geopoliticheskoy-i-ekonomicheskoy-integratsii-regiona.](https://cyberleninka.ru/article/n/izmenenie-pravovogo-statusa-kaspiyskogo-morya-v-usloviyah-geopoliticheskoy-i-ekonomicheskoy-integratsii-regiona)

НУБІП УКРАЇНИ

71. Миллер Н. Каспийский регион: проблемы и перспективы // Россия и мусульманский мир. 2010. №2. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/kaspiyskiy-region-problemy-i-perspektivy>

72. Нерсисян Л «Четырехдневная война» в Нагорном Карабахе: кто все-таки победил? // Регнум. 5.04.2017. URL: <https://regnum.ru/news/polit/2258883.html>

73. Подписана "конституция" Каспийского моря // Sputnik. 2018. URL: <https://ru.sputnik.az/politics/20180812/416598611/podpisana-konvencija-pravovogo-statusa-kaspija.html>.

74. Пойта Ю. Допомога силою: які наслідки матиме введення військ РФ до Казахстану // Європейська правда. 7 січня 2022. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/articles/2022/01/7/7132303/>

75. Пострадянські лідери поділили нерозподілене - Каспійське море // INTV. 12.08.2018. URL: <https://intvua.com/news/politics/1534090098-postradyanski-lidery-podilili-nerozpodilene--kaspiyske.html>

76. Пущкарева В.В. Каспийский регион в современной политике: проблемы регионального сотрудничества // Вестник Удмуртского университета. Социология. Политология. Международные отношения. 2021. №2. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/kaspiyskiy-region-v-sovremennoy-politike-problemy-regionalnogo-sotrudnichestva>.

77. Сажин В. Судьбоносная веха в истории Каспия (к предстоящему подписанию Конвенции о правовом статусе Каспийского моря) // Международная жизнь. 23.07.2018. URL: <https://interaffairs.ru/author/show/262>

78. Солонин Є. Казахстан, протести і Росія: що призвело до заворушень і які наслідки вони матимуть? // Радіо Свободи. 6 січня 2022. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/kazakhstan-rossiya-asia-protesty-naslidky/31641258.html>

79. "Туркменистан – образцовая клептократия". "Crude Accountability" выделила основные проблемы туркменского режима // Радио Азатлык, 21 декабря 2021. URL: <https://rus.azathabar.com/a/31619166.html>

80. Тюркський світ та інтеграція Каспійського регіону // Український інститут стратегій глобального розвитку і адаптації. 28 грудня 2021. URL: <https://uisgda.com/ua/tyurkskij-mir-i-integraciya-kaspijskogo-regiona.html>

81. 9 країн Балто-Чорноморсько-Каспійського регіону створили "Спільноту демократичного вибору", - говориться в декларації, яку підписали країни після форуму в Києві // Радіо Свободи. 2 грудня 2015 року. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/937549.html>

82. Шергін С. Національна та міжнародна безпека: сутність, типологія, пріоритети // UA Foreign Affairs. 31.07.2017. URL: <http://uaforeignaffairs.com/ua/ekspertna-dumka/view/article/nacionalna-ta-mizhnarodna-bezpeka-sutnist-tipologi/>

83. Шпихелін Д. До питання співвідношення регіональної енергетичної політики Росії та США у Каспійському регіоні // Політичне життя. 2019. №1. С. 91-102. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/pollife_2019_1_15

84. Эжиев И. Б. Противоречия в подходах к урегулированию современного политико-правового статуса Каспийского моря // Вестник Московского университета МВД России. 2011. №4. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/protivorechiya-v-podhodah-k-uregulirovaniyu-sovremennogo-politiko-pravovogo-statusa-kaspiyskogo-morya>

85. Azerbaijan Agrees To Buy Arms From Belarus <https://caspiannews.com/news-detail/azerbaijan-agrees-to-buy-arms-from-belarus-2018-11-21-16/>

86. As Azerbaijan claims final victory in Nagorno Karabakh, arms trade with Israel comes under scrutiny URL: <https://edition.cnn.com/2023/10/04/middleeast/azerbaijan-israel-weapon-mime-intl/index.html>

87. Kubicek P. Energy politics and geopolitical competition in the Caspian Basin // Journal of Eurasian Studies. 2013. №4 (2). P. 171-180. URL: <http://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S1879366513000171#fn29>

88. Lemon, Edward and Bradley Jardine. “Central Asia’s Multi-Vector Defense Diplomacy.” Keenan Cable, no. 68 (June 2021): 2. <https://www.wilsoncenter.org/sites/default/files/media/uploads/documents/KI210601cable%2068v1r3.pdf>

89. Armenia, Azerbaijan agree to new ceasefire in Nagorno-Karabakh conflict // France Press. 17 October 2020. URL: <https://www.france24.com/en/asia-pacific/20201017-armenia-azerbaijan-agree-to-new-ceasefire-in-nagorno-karabakh-conflict>

90. Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası // Сайт президента Азербайджану. URL: <https://president.az/az/pages/view/azerbaijan/constitution>

91. Can The US Work With Russia In Nagorno-Karabakh? URL: <https://responsiblestatecraft.org/armenia-azerbaijan-nagorno-karabakh/>

92. Cohen A. Advancing American Interest in Central Asia // The Heritage Foundation. 17 January 2007. URL: [http://www.heritage.org/europe/commentary/advancing-american-interest-central-](http://www.heritage.org/europe/commentary/advancing-american-interest-central-asia)

93. Convention on the Legal Status of the Caspian Sea. 2018. URL: <https://www.iiss.org/publications/strategic-comments/2018/the-caspian-sea-treaty>

94. Charter of the United Nations and Statute of the International Court Of Justice // United Nations treaty collection. San Francisco, 1945. 54 p. URL: <https://treaties.un.org/doc/publication/ctc/uncharter.pdf>.

95. Donno R. Building national resilience: Survive crisis, seize opportunity, prepare for change. Booz Allen Hamilton, Inc., 2017. URL: https://www.boozallen.com/content/dam/boozallen_site/dig/pdf/white_paper/building-national-resilience.pdf

96. Fatal clashes in Nagorno-Karabakh as Armenia-Azerbaijan peace talks begin in DC URL: <https://www.politico.eu/article/fatal-clashes-nagorno-karabakh-armenia-azerbaijan-peace-talks-begin/>

97. Feldstein M. Workers and World Economy: Breaking the Post-war Bargain // «Foreign Affairs». 1996. - May/June.

98. Korybko A. Armenian-Azeri Tensions and the Nagorno-Karabakh Question // Global Research. Centre for research of globalization. 2016. 05 April. URL: <http://www.globalresearch.ca/armenian-azeri-tensions-and-the-nagorno-karabakh-question/5518540>

99. Lara Setrakian. What's at Stake in Nagorno-Karabakh; U.S. Interests and the Risk of Ethnic Cleansing URL: https://www.wilsoncenter.org/sites/default/files/media/uploads/documents/KI_23023_29_Cable%2081-V1r1.pdf

100. Paylaşılmayan Bölge: Hazar https://tasam.org/tr-TR/Icerik/668/paylasilamayan_bolge_hazar

101. Persia and the Russian Socialist Federal Soviet. Treaty of Friendship, signed at Moscow, February 26, 1921 // League of Nations Treaty Series. URL: <http://www.worldlii.org/int/other/LNTSer/1922/69.html>

102. Turkmenistan: A Model Kleptocracy: new report by Crude Accountability <https://crudeaccountability.org/turkmenistan-a-model-kleptocracy/>

103. Türkiye'nin Dağlık Karabağ Politikası URL: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/odam/issue/60954/905482>.

104. The Broader Regional Security Outlook as Russia-Iran Military Cooperation Deepens URL: <https://www.caspianpolicy.org/research/security-and-politics-program-spp/the-broader-regional-security-outlook-as-russia-iran-military-cooperation-deepens>

105. The U.S. and Russia Need to Cooperate to End This Conflict URL: <https://time.com/6312232/us-russia-cooperation-nagorno-karabakh/>

106. Tom Mayne. Turkmenistan: A Model Kleptocracy URL:
<https://civicsolidarity.org/article/1822/turkmenistan-model-kleptocracy>

107. Ullman R. Redefining Security. International Security. - 1983. - Vol. 8. -
 No. 1. - Pp. 129–153.

108. UNDP. Human Development Report 1994. Oxford : Oxford University
 Press, 1994. URL:

http://hdr.undp.org/sites/default/files/reports/255/hdr_1994_en_complete_nostat/s.pdf

109. 纳卡冲突与中国在南高加索利益 URL:
[https://www.voachinese.com/a/china-and-nagorno-karabakh-conflict-](https://www.voachinese.com/a/china-and-nagorno-karabakh-conflict-20201017/5625386.html)

20201017/5625386.html
 НУБІП України

НУБІП України

НУБІП України

НУБІП України

НУБІП України

ДУВАІП УкРАЇНИ

ДОДАТОК
КАСПІЙСЬКИЙ РЕГІОН

Джерело: Пострадянські лідери поділили нерозподілене - Каспійське море // INTV. 12.08.2018. URL: <https://intvua.com/news/politics/1534090098-postradyanski-lideri-podilili-nerozpodilene---kaspyske.html>

ДУВАІП УкРАЇНИ

ДУВАІП УкРАЇНИ